

บทที่ 3

การเข้าใจปรีศนาธรรม

จากการอธิบายเรื่องสำคัญต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นในการศึกษาทำความเข้าใจเช่นดังที่กล่าวมาในบทที่แล้วนั้น จะเห็นได้ว่ามีความยากในการทำความเข้าใจอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเข้าใจปรีศนาธรรมที่จะนำไปสู่การเข้าถึงความจริงแท้ในเซน ในบทนี้จะนำเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำความเข้าใจปรีศนาธรรม และวิธีการแก้ปัญหาของอาจารย์เซนในอดีต

การที่เราไม่เข้าใจปรีศนาธรรมนั้น ไม่ได้มีลักษณะเช่นเดียวกับการไม่เข้าใจในภาษาตามปกติ แต่ความไม่เข้าใจเกิดจากการแสดงออกของตัวปรีศนาธรรมเอง นั่นคือ การแสดงตัวที่เป็นปฏิบัติศน์หรือมีความขัดแย้งภายในตัวเองนั้น เป็นการแสดงออกที่ดูแล้วอาจจะกล่าวได้ว่าเราไม่มีทาง จะทำความเข้าใจมันได้ เพราะมันผิดและขัดแย้งอย่างยิ่งต่อระบบความคิดเชิงตรรกะที่ใช้ในกระบวนการทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ของเรา ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นแล้ว ผู้ศึกษาเซนหรือบุคคลทั่วไป ก็ยากที่จะสามารถทำความเข้าใจปรีศนาธรรมในพุทธปรัชญานิกายเซนได้

ดังนั้นวิธีการที่จะทำให้เราสามารถทำความเข้าใจปรีศนาธรรมอันเป็นปฏิบัติศน์เหล่านี้ได้ก็คือ การพยายามหาทางแก้ปมแห่งความขัดแย้งภายในภาษาของปรีศนาธรรมเหล่านั้นให้ได้ว่า ความขัดแย้งนี้มีสาเหตุมาจากอะไร แสดงตัวออกมาอย่างไร มีวิธีแก้ไขอย่างไร เป็นต้น ซึ่งในเรื่องนี้เราสามารถทำให้เกิดความชัดเจนได้มากขึ้น หากได้ศึกษาในเรื่องภาษาและประสบการณ์ตรง ซึ่งถือเป็นสาเหตุหลักประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความเป็นปฏิบัติศน์ในปรีศนาธรรมของพุทธปรัชญานิกายเซน

3.1 ภาษาและประสบการณ์

การที่เราจะหาหนทางในการทำความเข้าใจปรีศนาธรรมนั้น ก่อนอื่นเราจำเป็นจะต้องปูพื้นฐานความเข้าใจบางประการ อันอาจมีนัยสำคัญในการช่วยในการทำความเข้าใจปรีศนาธรรมต่าง ๆ ให้ชัดเจนขึ้นได้เสียก่อน นั่นคือเรื่องความสัมพันธ์ของภาษาและประสบการณ์ ที่คนทั่วไปมักจะมองว่าภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารอธิบายเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ประสบมา

แต่หากมองลึกลงไปในความเป็นจริงแล้วเราจะพบว่า ประสบการณ์ทั้งหลายนั้น จริง ๆ แล้วเป็นสิ่งที่ไม่อาจอธิบายให้คนที่ไม่เคยมีประสบการณ์ชนิดนั้นด้วยตนเอง เข้าใจได้เลย นั่นคือมันเป็นไปไม่ได้ที่จะแสดงประสบการณ์เหล่านั้นให้เห็นอย่างชัดเจนแก่ผู้ที่ไม่ได้มีประสบการณ์นั้นด้วยตัวเองโดยตรงได้ ไม่ว่าด้วยหนทางใด เราคงสามารถเพียงสื่อสารให้เข้าใจถึงประสบการณ์เหล่านั้นได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น แต่ไม่สามารถสื่อสารแสดงประสบการณ์เหล่านั้นโดยตรงได้เลย เช่น วันหนึ่งเราได้ไปกินมะม่วงที่หวานอร่อย เราก็เอาเรื่องมะม่วงนั้นมาบอกกับเพื่อนว่า มะม่วงที่ไปกินมานั้นหวานอย่างนั้น อร่อยอย่างนี้ เบี้ยวอย่างนั้น แต่สิ่งที่เราสื่อสารให้แก่เพื่อนได้ก็เป็นเพียงข้อมูลหรือความเข้าใจต่อมะม่วงนั้นเท่านั้น เพื่อนเราอาจพอเข้าใจความหวานอร่อยของมะม่วงนั้นได้ด้วยข้อมูลของความหวานอร่อยที่ตนมีอยู่ แต่เขาจะไม่มีทางที่จะรู้ถึงรสชาติอันแท้จริงของมะม่วงนั้นผ่านการสื่อสารทางภาษาของเราได้เลย ตราบเท่าที่เขายังไม่ได้ชิมมะม่วงนั้นด้วยตนเอง เป็นต้น นั่นคือจะเห็นได้ว่าภาษาที่เราใช้สื่อสารอธิบายสิ่งต่าง ๆ ประสบการณ์ต่าง ๆ นั้น มันมีข้อจำกัดอยู่มาก ซึ่งไม่อาจจะใช้ในการสื่อสารอธิบายประสบการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างจริงแท้และสมบูรณ์เลย

นอกจากปัญหาเรื่องข้อจำกัดแล้ว ภาษายังมีปัญหาคือ ปัญหาการถูกแทรกซึมด้วยอิทธิพลต่างๆ เช่น ความคิด วัฒนธรรม ประเพณี ฯลฯ นั่นคือเวลาเราใช้ภาษาในการสื่อสารนั้น ภาษาเหล่านั้นมักได้รับการแทรกซึมของอิทธิพลต่าง ๆ ลงไปด้วย เช่น เมื่อเราบอกว่ามะม่วงนั้นอร่อย มะม่วงนั้นหวาน คำว่าอร่อยหรือหวานนั้นล้วนเป็นภาษาที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากผู้บอกเล่าทั้งสิ้น ซึ่งความอร่อยหรือความหวานนั้นหากผู้ได้รับการบอกเล่าได้ชิมเองจริง ๆ อาจจะไม่อร่อยหรือจืดก็ได้ เป็นต้น ดังนั้นภาพที่ได้จากการสื่อสารผ่านภาษานั้นจึงไม่สามารถใช้ตัดสินความจริงได้ทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ การมองภาษาในแบบทฤษฎีกระจก (Mirror Theory)² จึงดูไม่น่าจะเป็นการถูกต้องอย่างสมบูรณ์เลย เพราะเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า ภาษานั้นมีข้อจำกัดและปัญหาหลายประการที่ทำให้ไม่สามารถสะท้อนภาพความจริงได้อย่างชัดเจนทั้งหมดเลย แม้แต่เรื่องพื้นฐานง่าย ๆ เช่นการอธิบายรสชาติของมะม่วง ดังนั้นยิ่งเมื่อเราพยายามจะนำภาษาไปอธิบายประสบการณ์อันลึกลับ (Mystical) ต่าง ๆ ทางศาสนาเช่น การรู้แจ้งของเซน (เซโตะริ) นั้น ก็ยิ่งดูเหมือนทำให้ภาษามีปัญหาในการสื่อสารแสดงความจริงเหล่านั้นมากขึ้นไปอีก

¹ Habert Jones, Richard, *A Philosophical Analysis of Mystical References*. (Philosophy East and West Vol.24 No.3,1979), p. 256.

² ทฤษฎีกระจก (Mirror Theory) คือ ทฤษฎีที่เชื่อว่าภาษาเป็นเหมือนกระจกที่สามารถสื่อสารสะท้อนแสดงความจริงต่างๆที่ประสบมาให้ปรากฏได้ เช่นเมื่อเราเห็นมะม่วง เราก็สามารถใช้ภาษาสะท้อนสื่อสารอธิบายความเป็นมะม่วงที่เราประสบนั้นให้ผู้อื่นรู้ได้ เหมือนเห็นภาพมะม่วงที่สะท้อนจากกระจก

ดังนั้นพื้นฐานสำคัญอย่างแรกที่เราต้องพิจารณาในการพยายามหาวิธีการทำความเข้าใจปริศนาธรรมก็คือ เราต้องเข้าใจว่าภาษาที่เราใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารอธิบายสิ่งต่าง ๆ นั้น โดยตัวมันเองแล้วไม่ได้เป็นกระบอกที่สามารถสะท้อนความเป็นจริงได้อย่างสมบูรณ์ เพราะภาษามิทั้งข้อจำกัดและปัญหาในตัวเองอยู่หลายประการ แต่อย่างไรก็ตาม เราก็ต้องยอมรับว่าภาษานั้นก็ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในการใช้สื่อสารอธิบายสิ่งต่าง ๆ ดังนั้นหากเรารู้จักใช้อย่างถูกต้องแล้ว ภาษาก็ย่อมมีประโยชน์ในการใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารอธิบายสิ่งต่าง ๆ ประสบการณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะการสื่อสารแสดงประสบการณ์ลึกลับต่างๆที่ยากจะเข้าใจได้ ซึ่งในเรื่องนี้ก็ได้มีผู้อธิบายการใช้ภาษาในการสื่อสารแสดงเกี่ยวกับสิ่งลึกลับต่าง ๆ ไว้ 4 วิธีดังต่อไปนี้³

1. ความเงียบ (Silence) บางครั้งประสบการณ์ลึกลับต่าง ๆ นั้น หากเราอธิบายด้วยความเงียบ มันอาจทำให้เราเข้าใจได้มากกว่าการพูดอธิบายเป็นร้อยคำ แต่ความเงียบนี้ไม่ใช่การนิ่งเงียบไปเฉย ๆ แต่เป็นการตอบด้วยความเงียบเช่น เมื่อมีผู้มาถามอาจารย์พรหมณ์เกี่ยวกับเรื่องของตัวเอง อาจารย์ก็ตอบว่า "จงศึกษาในพรหมัน" แล้วก็เงียบไป เมื่อศิษย์เห็นว่าอาจารย์เงียบไปจึงถามอีก อาจารย์จึงตอบว่า "ฉันสอนเธอแล้ว แต่เธอไม่เข้าใจ ความเงียบคือตัวตนที่แท้จริง"

2. การปฏิเสธ (Negation) บางครั้งการอธิบายประสบการณ์ลึกลับต่าง ๆ นั้น หนทางที่เราจะอธิบายได้ก็คือการบอกว่า มันไม่ใช่สิ่งนั้น มันไม่ใช่สิ่งนี้ เช่นเมื่อมีผู้ถามถึงนิพพานว่า มีอยู่หลังความตายหรือไม่ คำตอบที่ได้ก็คือ ไม่ใช่ทั้งมีอยู่ ไม่ใช่ทั้งไม่มีอยู่ ไม่ใช่ทั้งไม่ใช่มีอยู่หรือไม่มีอยู่ ไม่ใช่ทั้งมีอยู่และไม่มีอยู่ เป็นต้น นั่นคือเป็นเหมือนการแสดงภาษาให้สื่อสารให้ได้ทราบ่า ภาษาไม่สามารถจะแสดงอธิบายให้ประจักษ์ชัดในสภาวะเหล่านั้นได้ ซึ่งในการปฏิเสธนี้มีข้อควรระวังคือเรามักเห็นว่าการปฏิเสธนั้น เท่ากับเป็นการยืนยันความจริงอีกอย่างหนึ่งเช่น เมื่อบอกว่าไม่จริง เราก็มักคิดว่ามันเป็นเท็จ เมื่อบอกว่าไม่ใช่มีอยู่ เราก็มักคิดว่ามันไม่มีอยู่ ฯลฯ แต่ในความเป็นจริงของประสบการณ์ลึกลับนั้น มันอาจมีอะไรมากกว่าที่เราคิดถึงด้วยความคิดแบบทวินิยมนี้ ดังจะเห็นได้จากคำตอบเรื่องนิพพาน ที่คำตอบได้ทำการปฏิเสธไว้ทุกช่องทาง เพื่อป้องกันการศึกษาที่จะคิดไปยืนยันในแง่อื่น และชี้ให้เห็นโดยตรงว่าประสบการณ์เหล่านั้นไม่อาจแสดงอธิบายได้ทั้งหมดโดยการใช้ภาษาตามปกติ

3. ปฏิกิริยา (Paradox) เนื่องจากภาษาไม่อาจแสดงความจริงได้อย่างสมบูรณ์ชัดเจนทั้งหมดนั่นเอง ทำให้การแสดงออกแบบปฏิกิริยามักเกิดขึ้นในการอธิบายประสบการณ์ลึกลับที่ยาก

³ Habert Jones, Richard, A Philosophical Analysis of Mystical References. (Philosophy East and West Vol. 24 No. 3, 1979), pp. 263-271.

ต่อการเข้าใจเช่น การรู้แจ้งในเซน แต่อย่างไรก็ตาม แม้แต่ในเรื่องธรรมดา ๆ บางครั้งภาษาก็ยังเกิดความเป็นปฏิทัศน์ได้เช่น เรื่องของชาวอียิปต์ที่เมื่อพบแม่น้ำยูเฟรติส เขาจะบอกว่า "แม่น้ำนี้เป็นแม่น้ำที่ไหลจากปลายน้ำ (downstream) ไปยังต้นน้ำ (upstream)" ซึ่งคำกล่าวเช่นนี้ย่อมมีความขัดแย้งในตัวเองตามความเข้าใจของเราอย่างแน่นอน เพราะเรารู้ว่าน้ำนั้นต้องไหลจากต้นน้ำไปปลายน้ำเสมอ จะไหลทวนกระแสไม่ได้ ดังนั้นคำกล่าวของชาวอียิปต์เช่นนี้จึงเป็นปฏิทัศน์ แต่หากเราได้ศึกษาลงไปในรายละเอียดจริง ๆ แล้วจะพบว่า มันไม่ได้เป็นปฏิทัศน์เลยสำหรับชาวอียิปต์เพราะสมัยก่อนคนอียิปต์จะใช้คำว่า "ไปทางเหนือ" ว่า "ไปปลายน้ำ" และใช้คำว่า "ไปทางใต้" ว่า "ไปต้นน้ำ" ตามทิศทางการไหลของแม่น้ำไนล์ ดังนั้นเมื่อเขาบรรยายถึงแม่น้ำยูเฟรติสที่มีทิศทางการไหลตรงกันข้ามกับแม่น้ำไนล์ เขาจึงบอกว่า "แม่น้ำนี้เป็นแม่น้ำที่ไหลจากปลายน้ำ (ในทิศของแม่น้ำไนล์) ไปยังต้นน้ำ (ในทิศของแม่น้ำไนล์)" ด้วยเหตุนี้คำกล่าวนี้จึงเป็นคำกล่าวที่ถูกต้องในสายตาของคนกลุ่มหนึ่ง (ชาวอียิปต์) แต่เป็นปฏิทัศน์ในสายตาของคนอีกกลุ่มหนึ่ง (คนสมัยใหม่ทั่วไป) ซึ่งการเป็นปฏิทัศน์เช่นนี้จะเห็นได้ที่เกิดจากการที่ภาษาถูกแทรกซึมโดยอิทธิพลทางความคิด และวัฒนธรรมของชาวอียิปต์และคนสมัยใหม่นั้นเอง และในเมื่อแม้แต่ในเรื่องธรรมดาทั่ว ๆ ไปก็ยังเกิดความ เป็นปฏิทัศน์ได้ ดังนั้นเมื่อเอาภาษาที่เต็มไปด้วยการถูกแทรกซึมจากอิทธิพลต่าง ๆ มาสื่อสารอธิบายประสบการณ์อันลึกลับเช่นประสบการณ์เซนอันเป็นประสบการณ์ที่บริสุทธิ์ เป็นอิสระจากอิทธิพลใด ๆ และสรรพสิ่งทั้งปวง จึงไม่แปลกอะไรที่ภาษาที่แสดงออกมาในการอธิบายประสบการณ์เหล่านั้นจะมีลักษณะเป็นปฏิทัศน์ เพราะมันมีความต่างกันอย่างสุดขั้วยิ่งกว่าชาวอียิปต์กับคนสมัยใหม่ นั่นคือไม่เพียงเป็นความแตกต่างระหว่างการแทรกซึมของอิทธิพลที่ต่างกันเท่านั้น แต่เป็นความแตกต่างระหว่างภาษาที่เต็มไปด้วยสิ่งกำกวมต่าง ๆ กับประสบการณ์อันบริสุทธิ์ ว่างเปล่าจากสรรพสิ่งทั้งปวงเลยทีเดียว

4. คุณลักษณะเชิงบวกของความลึกลับ (Positive Characterizations of The Mystical) วิธีการหนึ่งในการพยายามใช้ภาษาเพื่อสื่อสารแสดงประสบการณ์อันลึกลับต่างๆ ให้ได้ผลดีนั้นก็คือการพยายามใช้ภาษานั้นในการชี้หนทาง (point to) มากกว่าที่จะใช้ภาษานั้นมาอธิบายแสดง ความลึกลับเหล่านั้นโดยตรง (directly describe) ดังที่อาจารย์พรหมณ์ท่านหนึ่งได้กล่าวถึงความจริงว่า "เราไม่สามารถอธิบายเกี่ยวกับพรหมันได้แจ่มแจ้ง คงได้แต่เพียงกล่าวโดยอ้อม เพื่อชี้แสดงเกี่ยวกับพรหมันนั้น" นั่นคือหากเราได้พิจารณาจากสามข้อข้างต้นที่ผ่านมา จะพบว่าการพยายามใช้ภาษาเข้าไปอธิบายแสดงประสบการณ์ลึกลับต่าง ๆ โดยตรงนั้น ค่อนข้างมีปัญหามากไม่ว่าจะด้วยข้อจำกัดหรือปัญหาการถูกแทรกซึมด้วยอิทธิพลต่าง ๆ ของภาษาเอง ดังนั้นทางหนึ่งที่จะหลีกเลี่ยงปัญหาเหล่านั้นได้ดีก็คือ การพยายามกล่าวอย่างอ้อม ๆ ถึงประสบการณ์เหล่านั้น ด้วยวิธีการที่ส่วนใหญ่มักใช้กันก็คือ การใช้ "สัญลักษณ์" หรือการ "อุปมาอุปไมย" ต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการสื่อ

สารถึงประสบการณ์เหล่านั้นเช่น "จิตของเราเบาสบายดั่งปุยนุ่นที่ล่องลอยไปบนท้องฟ้า" ซึ่งดูจะเป็นการอธิบายให้เราเห็นถึงอารมณ์ของสภาวะจิตในตอนนั้นได้อย่างชัดเจนและลึกซึ้งยิ่งกว่าการอธิบายแสดงอย่างตรง ๆ ซึ่งคงทำได้เพียงบอกว่า "จิตของเรามันเบา ๆ เป็นสุขดี" อยู่มาก เป็นต้น แต่สิ่งที่ต้องระวังในการใช้การเปรียบเทียบเช่นนี้ก็คือน เราต้องอย่าไปยึดติดกับการใช้สัญลักษณ์หรือการอุปมาอุปไมย จนทำให้ประสบการณ์จริงเหล่านั้นถูกแทนที่ด้วยความหมายที่ภาษาแสดงออก เช่น การบอกว่าจิตเบาดั่งปุยนุ่นที่ล่องลอยไปบนฟ้านั้น ก็ไม่ได้หมายความว่าในประสบการณ์ทางจิตอันลึกลับที่เรารับรู้จริง ๆ นั้น จิตเราเบาเท่ากับปุยนุ่น หรือจิตเราล่องลอยไปมาได้อย่างที่เราเห็นนุ่นลอยไปมาจริง ๆ แต่มันเป็นเพียงการเปรียบเทียบเพื่อให้เราเข้าถึงอารมณ์ที่ผู้บอกเล่าต้องการแสดงได้อย่างชัดแจ้งยิ่งขึ้นเท่านั้น ซึ่งคำอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบเหล่านี้จะกระจ่างแจ้งต่อเราก็ต่อเมื่อ เราได้เข้าไปมีส่วนร่วมในประสบการณ์เหล่านั้นจริง ๆ เท่านั้น จะมาตัดสินทำความเข้าใจด้วยเพียงภาษาที่แสดงเปรียบเทียบนี้ไม่ได้

ดังนั้นจึงได้ชัดว่า ในความเป็นจริงนั้น มีอีกหลายสิ่งหลายอย่างที่ยากจะสื่อสารแสดงออกผ่านการใช้ภาษาที่มีข้อจำกัดและปัญหาต่าง ๆ โดยตรงได้ การเข้าใจปริศนาธรรมในพุทธปรัชญานิกายเซนก็อยู่ในข่ายนี้เช่นกัน นั่นคือเซนนั้น เป็นแนวคิดที่เน้นประสบการณ์ตรงเป็นหลักสำคัญ ดังที่ท่านเฉิน-ซิง (Chen-Ching) ได้กล่าวไว้ว่า "หากกล่าวถึงเซนแล้ว ประสบการณ์คือทั้งหมดในทั้งหมด สิ่งใดที่มีได้วางตัวอยู่ในประสบการณ์แล้ว มันก็เป็นสิ่งที่นอกเหนือจากเซน..."⁴ ซึ่งประสบการณ์เหล่านั้นไม่อาจอธิบายแสดงให้สมบูรณ์ได้ด้วยภาษา เหตุผล หรือความคิดใด ๆ เลย นอกจากจะได้ประจักษ์กับประสบการณ์นั้นโดยตรงเท่านั้น ดังที่ท่านซุสูกิกล่าวว่า "ประสบการณ์ตรงคือทุกสิ่งทุกอย่างของเซน ไม่มีปัญญาใด ๆ จะเกิดขึ้นได้ต่อผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ตรงต่อสิ่งนั้น... เมื่อเราต้องการเข้าใจสิ่งใดให้ชัดแจ้งที่สุด ประสบการณ์ตรงคือสิ่งที่จำเป็นอย่างสูงสุด..."⁵ ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องผิดปกติ ที่ปริศนาธรรมอันเป็นภาษาชนิดหนึ่งที่ใช้ในการสื่อสารแสดงประสบการณ์แห่งความจริงแท้อันลึกลับของเซน จะมีธรรมชาติที่มีลักษณะทั้ง 4 ลักษณะ คือ การใช้ความเรียบง่าย การอุปมาอุปไมย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ลักษณะความเป็นปฏิบัติ

⁴ Suzuki, D.T. The Zen Koan as A Mean of Attaining Enlightenment. (Vermont: Charles E. Tuttle, 1994), p. 78.

⁵ Suzuki, D.T. An Introduction to Zen Buddhism. (London: Anchor Press, 1972), p. 33.

3.2 ภาษากับการเข้าใจปริศนาธรรม

เมื่อเราเข้าใจธรรมชาติของปริศนาธรรมที่มักมีความเป็นปฏิทัศน์แล้ว สิ่งต่อไปที่จะต้องศึกษาก็คือ เราจะมีทางเข้าใจปริศนาธรรมได้อย่างไร ในเรื่องนี้ เราอาจเข้าใจได้ชัดเจนขึ้นหากได้พิจารณามุมมองของอาจารย์ในนิยายเซน ที่เสนอว่า ไม่ว่าเหตุผล ภาษาหรือปัญญา ล้วนถูกใช้เป็น “เครื่องมือ” ในการนำเราสู่การรู้แจ้งในความจริงแท้ เหมือนเป็นการใช้ดาบกลายเป็นเครื่องมือในการจับปลา ความยากในการเข้าใจหรือความสับสนทั้งหลาย ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดจากการที่เราไปมองวิธีการ (Means) เป็นจุดหมายปลายทาง (End) เท่านั้น⁶ กล่าวคือปัญหาที่ทำให้เราไม่เข้าใจปริศนาธรรมนั้นเป็นเพราะ เราพิจารณาปริศนาธรรมที่ความหมายทางภาษาที่แสดงออกมาโดยตรง โดยมีได้ถูกคิดว่าภาษาในปริศนาธรรมนั้น ตัวมันเองไม่ได้ต้องการให้มาเข้าใจที่ความหมายโดยตรง แต่ต้องการให้เข้าใจมันในฐานะเป็นเครื่องมือในการชี้ทางสู่ความจริงแท้มากกว่า เหมือนดังที่ในเซนมักเปรียบเทียบกันว่าปริศนาธรรมนั้น เป็นดั่งนิ้วที่ชี้ดวงจันทร์ ซึ่งก็หมายความว่า ตัวนิ้วหรือตัวปริศนาธรรมนั้น ไม่ใช่สิ่งที่เราไปจับดูหรือมัวหาความหมายในตัวมัน แต่เป็นสิ่งที่ชี้ให้เราหันไปดูดวงจันทร์หรือความจริงแท้แทน ดังนั้นโดยตัวปริศนาธรรมเองแล้วจึงไม่ได้มีความหมายใด ๆ อันอาจทำให้เกิดความขัดแย้งหรือความเป็นปฏิทัศน์ได้เลย การมัวแต่ไปหาความหมายในภาษาของปริศนาธรรมจึงไม่ต่างอะไรกับการมัวแต่ไปจับมองนิ้วโดยไม่ได้มองตามไปทางที่นิ้วชี้ ซึ่งย่อมทำให้เราไม่อาจมีโอกาสมองเห็นดวงจันทร์หรือความจริงแท้ได้ ดังนั้นหากต้องการจะหาทางทำความเข้าใจความจริงแท้ในเซน เราจึงต้องใช้ภาษาในปริศนาธรรมเหล่านั้นในฐานะเป็นเครื่องมือในการชี้ทางสู่ความจริงแท้ ซึ่งในเรื่องการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือนี้ ก็ได้มีการแสดงลำดับขั้นตอนในการใช้ภาษาเพื่อการศึกษาเซนไว้ 3 ขั้นตอนดังนี้⁷

1. ขั้นก่อนการรู้แจ้ง (The Pre-Enlightenment Stage) เป็นขั้นตอนที่เหตุผลและภาษาถูกใช้อย่างที่มันเป็นตามปกติ
2. ขั้นรู้แจ้ง (The Enlightenment Stage) เป็นขั้นตอนที่เหตุผลและภาษาถูกใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือที่ชี้ทางสู่จุดหมายแห่งการรู้แจ้ง

⁶ Cheng, Chung-Ying, *On Zen (Ch'an) Language and Zen Paradoxes*. (Journal of Chinese Philosophy Vol. I, 1973), p. 82.

⁷ Ibid, pp. 82-83.

3. ขั้นหลังการรู้แจ้ง (The Post-Enlightenment Stage) เป็นขั้นตอนที่ภาษาถูกใช้อย่างอิสระโดยสิ้นเชิง เป็นการใช้ภาษาในฐานะที่มันกลายเป็นส่วนหนึ่งของจุดหมายปลายทางแห่งความรู้แจ้ง

หากพิจารณาจากขั้นตอนข้างต้น เราก็จะพบว่าภาษาในปริศนาธรรมนั้น ก็ยังไม่ได้ตัดขาดจากลักษณะแห่งความเป็นปฏิบัติโดยสิ้นเชิงแต่อย่างใดเพราะ ในขั้นแรกของการใช้ปริศนาธรรมนั้นเรายังคงใช้ตามความหมายในภาษาที่มันมีอยู่ และเมื่อใช้มันตามความหมาย ความขัดแย้งก็ต้องเกิดขึ้นเป็นธรรมดา แต่เมื่อเข้าสู่ขั้นที่ 2 เมื่อปริศนาธรรมนั้นถูกเปลี่ยนมาใช้เป็นเครื่องมือ ความขัดแย้งทั้งหลายก็ย่อมเบาบางลง และเมื่อเข้าสู่ขั้นสุดท้าย ภาษาในปริศนาธรรมเหล่านั้นย่อมหมดสิ้นความเป็นปฏิบัติอันขัดแย้งอีกต่อไป เพราะภาษานั้นได้กลายเป็นหนึ่งเดียวกับความจริงแท้ไปแล้ว ซึ่งในสภาวะแห่งความจริงแท้อันเป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง เป็นความว่างอย่างยิ่งนั้น ภาษาย่อมไม่อาจแสดงตนให้มีความหมายใด ๆ อันจะก่อให้เกิดความขัดแย้งได้เลย นั่นคือแม้ว่าจะเป็นปริศนาธรรมเดียวกัน แต่เมื่ออยู่ต่อหน้าบุคคลในสภาวะของแต่ละขั้นตอน ปริศนาธรรมก็ย่อมถูกแสดงออกแตกต่างกันไป ต่อหน้าคนทั่วไปมันก็เป็นปฏิบัติ ต่อหน้าผู้เข้าสู่ความรู้แจ้งมันก็เป็นเครื่องมือ ต่อหน้าผู้รู้แจ้งแล้วมันก็เป็นหนึ่งเดียวกับความจริงแท้ และไม่มี ความขัดแย้งภายในตัวเองเหลืออยู่เลย

3.3 ปริศนาธรรมกับความขัดแย้งภายในตัวเอง

แม้ว่าเมื่อพิจารณาในระดับความจริงแท้แล้ว ปริศนาธรรมจะไม่มี ความขัดแย้งใด ๆ เลย แต่ในระดับคนธรรมดาสามัญแล้วความขัดแย้งนั้นก็ยังมีอยู่ ซึ่งหากพิจารณาให้ชัดเจนถึงความเป็นปฏิบัติอันขัดแย้งภายในตัวเองของปริศนาธรรมในขั้นนี้แล้วจะพบว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดจากความขัดแย้งภายในความหมายของภาษาโดยตัวมันเอง ในความคิดของท่านฮุย-เอน (Hua-Yen) แล้ว ความเป็นปฏิภาณนั้นเกิดจากความเข้ากันไม่ได้ระหว่างความจริงระดับสมมติ (Conventional Truth) กับความจริงระดับปรมาตม์ (Ultimate Truth)⁸ นั่นคือ ในความจริงระดับสมมตินั้น มันเป็นความจริงที่เกิดขึ้นในพื้นฐานของทวินิยม ที่ยึดมั่นถือมั่นแบ่งแยกสิ่งต่าง ๆ เต็มไปด้วยความมีความเป็น ตัวตน เรา เขา คน สัตว์ สิ่งของ ฯลฯ แต่สำหรับความจริงระดับปรมาตม์แล้ว มันคือความจริงแห่งความเป็นเช่นนั้นเอง (Suchness) หรือความว่างอันแท้ (True Emptiness) นั่นคือ มันเป็นความจริงที่ว่างจากการแบ่งแยก ไร้ความเป็น คน สัตว์ สิ่งของ ตัวตน เรา เขา ฯลฯ อย่างสิ้นเชิง ทุกสิ่งล้วนเป็นเพียงหนึ่งในกระแสแห่งความว่างอันเป็นเช่นนั้นเอง ดังนั้นเมื่อความ

⁸ Wright, Dale S. The Significance of Paradoxical Language in Hua-Yen Buddhism. (Journal of Philosophy East and West 32, No.3,1982), p. 327.

จริงทั้งสองอย่างที่มีความต่างกันต้องนำมาแสดงรวมกันในรูปของการใช้ภาษาในปริศนาธรรม (ความจริงระดับสมมติ) ในการแสดงสภาวะแห่งความจริงแท้ (ความจริงระดับปรมาตม์) แล้ว จึงเป็นธรรมดาที่ความเป็นปฏิทัศน์อันขัดแย้งในตัวเองจะเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งความขัดแย้งนี้อาจเห็นได้ชัดเจนขึ้นจากการพิจารณาคำกล่าวของท่าน ฟา-เซง (Fa-Thang) ที่ว่า “เรามิอาจจับต้องความว่างได้โดยความหมายแห่งความว่างเลย” นั่นคือ ความว่าง (ความจริงระดับสมมติ) ไม่ใช่ความว่าง (ความจริงระดับปรมาตม์) นั่นเอง⁹ หมายความว่า “ความว่าง” ในสภาวะแห่งความจริงแท่นั้น ไม่อาจถูกอธิบายแสดงหรือจำกัดความลงในคำว่า “ความว่าง” ตามความหมายที่เราเข้าใจในภาษาทั่ว ๆ ไป ดังนั้นเมื่อเซนกล่าวถึงความว่างไม่ใช่ความว่าง เซนจึงไม่ได้แสดงตนอย่างขัดแย้งภายในตัวเองแต่อย่างใด เพราะความว่างทั้งสองตัวในประโยคนั้น ไม่ได้มีความหมายอย่างเดียวกันอันอาจทำให้การเติมคำว่า “ไม่ใช่” ไปสร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นได้ แต่กลายเป็นว่าการกล่าวถึงความว่างไม่ใช่ความว่างนั้น เท่ากับเป็นการยืนยันถึงสิ่งสองสิ่งที่มีความหมายต่างกันยอมไม่ใช่สิ่งเดียวกัน เหมือนการที่เรายืนยันว่าไก่ไม่ใช่เป็ด ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติในการกล่าวเช่นนั้นและไม่ได้มีความเป็นปฏิทัศน์แต่อย่างใด

อีกตัวอย่างหนึ่งซึ่งอาจแสดงความเป็นปฏิทัศน์ในปริศนาธรรมได้เป็นอย่างดีคือ ปริศนาธรรมที่มีพระถามท่านตุง-ชาน (Tung-Shan) ว่า “ใครคือผู้อยู่ในหนทางแห่งพุทธะ ?” แต่ท่านตุงชานกลับตอบว่า “ไม่มีพุทธะ” ซึ่งการกล่าวเช่นนั้นนั้นหากพิจารณาโดยผิวเผินจะทำให้คิดไปได้ว่า คำตอบของท่านตุงชานนี้มีความขัดแย้งภายในตัวเองเป็นอย่างมาก เมื่อสาวกในพุทธศาสนากลับปฏิเสธความมีอยู่ของพุทธะ แต่หากพิจารณาโดยละเอียดแล้วจะพบว่า คำว่า “ไม่มี” ของท่านตุงชานนั้น ไม่ได้หมายถึงการปฏิเสธตามหลักความหมายในไวยากรณ์ทั่วไปที่เราเข้าใจแต่อย่างใด แต่ “ไม่มี” ของท่านนั้นหมายถึงการปราศจากชื่อ (Nameless) ปราศจากแบบ (Formless)¹⁰ นั่นคือ จุดหมายที่แท้จริงในการตอบของท่านตุงชานนั้น ไม่ได้ต้องการแสดงการปฏิเสธว่าพุทธะไม่มีอยู่ตามความหมายของภาษาทั่ว ๆ ไป แต่ท่านต้องการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการแสดงสภาวะแห่งความจริงแท้สูงสุดให้เห็นว่า ในธรรมชาติแห่งความจริงแท่นั้น ทุกสิ่งล้วนเป็นสูญญตาอันว่างเปล่า เป็นอนัตตาอันไร้ตัวตน ไร้การยึดมั่นแบ่งแยก ตัวตน เรา เขา คน สัตว์ สิ่งของ ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นภาพมายาอันเกิดจากการปรุงแต่งของมนุษย์ผู้ยังเวียนวนอยู่ในความคิดแบบสมมติ ดังนั้นด้วยสภาวะอันแท้จริงที่ทุกสรรพสิ่งล้วนเป็นความว่างอันเป็นหนึ่งเดียวแล้ว แม้ “พุทธะ” (อันเป็นความหมายที่เกิดจากการแบ่งแยกในระดับสมมติ) ก็ยอมไม่ได้มีอยู่อย่างแท้จริงเลย ด้วยเหตุนี้การกล่าวที่ว่า “ไม่มี

⁹ Ibid, p. 329.

¹⁰ Furuta, Shokin, Questions and Answers in Zen. (Philosophical Studies of Japan Vol. 10, 1970), p.119.

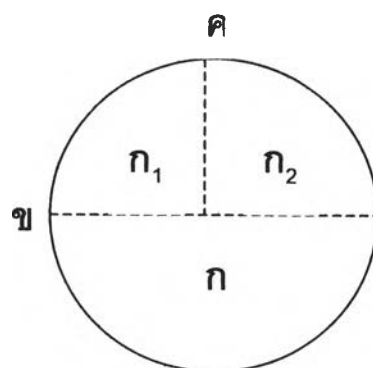
พุทธะ” ก็ไม่ได้เป็นปริศนาธรรมอันขัดแย้งภายในตัวเองเลย แต่กลับเป็นดังการยืนยันความจริงบางอย่างให้ทราบเหมือนการบอกว่า “ไม่มีหนวดเต่า เขากระต่าย” ซึ่งเป็นคำกล่าวที่ไร้ความเป็นปฏิบัติคนโดยสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงแล้ว คงเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจได้ ถ้ากล่าวว่ปริศนาธรรมทั้งหลายไม่ได้มีความเป็นปฏิทัศน์อยู่เลย เพราะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นภาษาที่มีความขัดแย้งในตัวเองเป็นอย่างมาก ดังนั้นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้เราเข้าใจได้ชัดเจนขึ้นนั้น ก็คือ การศึกษาให้เข้าใจถึงสถานะของความจริงแท้ในเซนว่ามีลักษณะเป็นเช่นใด จึงสามารถทำให้ภาษาที่มีลักษณะเป็นปฏิทัศน์ ไม่เป็นปฏิทัศน์เลยต่อหน้าความจริงแท้ของเซน

3.4 สภาวะความจริงแท้ของพุทธปรัชญานิกายเซน

แม้เราจะได้ทำความเข้าใจถึงความจริงแท้ของปฏิทัศน์ของปริศนาธรรมมาพอสมควรแล้วว่า ในความเป็นจริงนั้นมันไม่ได้มีความขัดแย้งภายในตัวเองอย่างแท้จริง แต่เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการทำความเข้าใจของผู้ที่ยังไม่เข้าถึงสภาวะแห่งความจริงแท้เท่านั้น นั่นคือปริศนาธรรมเป็นภาษาที่เปลี่ยนรูปแบบไปตามสภาวะของผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับมัน ดังนั้นการที่เราจะสามารถทำความเข้าใจปริศนาธรรมให้ได้อย่างถูกต้องที่สุดนั้น การศึกษารูปแบบของสภาวะแห่งความจริงแท้ในเซนนั้น ก็ถือว่ามีค่าเป็นอย่างมาก รูปแบบที่เสนอในที่นี้คือแผนภาพที่ทานติช นัท ฮันท์¹¹ แสดงไว้ดังต่อไปนี้

รูปที่ 1

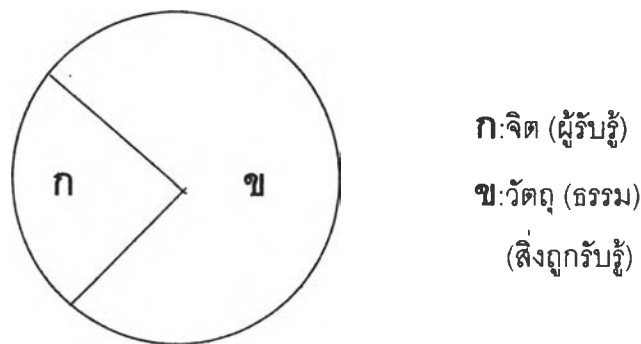

วงกลม ก. นี้แทนสภาวะของความจริงแท้ ที่ทุกสรรพสิ่งล้วนเป็นความว่างอันหนึ่งเดียวกัน โดยส่วนที่อยู่เหนือเส้นประ ข. ขึ้นไป ก็คือส่วนของการใช้ความคิดเหตุผลของคนทั่ว ๆ ไป ที่เกิดจาก

¹¹ ตีช นัท ฮันท์, กัญแจเซน. แปลโดย พจนา จันทรสันติ. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532), หน้า 74-78.

ความสัมพันธ์ระหว่างจิต (ผู้รับรู้) คือ ก, และวัตถุ (ธรรม) (สิ่งที่ถูกรับรู้) คือ ก₂ ซึ่งอาจเข้าใจได้ชัดเจนขึ้นเมื่อพิจารณาในมหาปรัชญาปารมิตาศาสตร์ของท่านนาคารชุน¹²ที่ว่า "ปรากฏการณ์ทั้งหมด อาจถือเอาตามความเข้าใจได้เป็นสองนัยคือ จิตกับวัตถุ(ธรรม) ในแง่ของความนึกคิด เราแบ่งแยกระหว่างจิตกับวัตถุ แต่ในแง่ของการตรัสรู้ถือว่าทั้งหมดคือจิต ทั้งวัตถุและจิตล้วนเป็นสิ่งนำมาห้ศรัทธาทั้งคู่ จิตก็คือวัตถุ วัตถุก็คือจิต วัตถุไม่อาจอยู่นอกจิต จิตไม่อาจอยู่นอกวัตถุ สิ่งหนึ่งดำรงอยู่ในอีกสิ่งหนึ่ง นี่คือนสิ่งที่เรียกว่า 'เอกภาพแห่งวิญญาณธาตุและวัตถุธาตุ' " นั่นคือแม้ว่าสภาวะความจริงแท้จะมีลักษณะแห่งความว่างอันเป็นหนึ่งเดียวกัน แต่มนุษย์ผู้ยังไม่รู้แจ้งในความจริงนั้น ก็มักจะใช้ความคิด เหตุผล จิตนาการ ที่เป็นแบบระดับสมมติอันยังแบ่งแยกระหว่างจิต (ผู้รับรู้) กับวัตถุ (ธรรม) (สิ่งที่ถูกรับรู้) อยู่ ซึ่งการยึดมั่นแบ่งแยกนี้เองที่ทำให้เกิดเส้นประ ที่ปิดกั้นเราจากการประจักษ์ในความจริงแท้อันเป็นหนึ่งเดียวนั้น ดังนั้นยิ่งเราใช้ความคิดที่มีพื้นฐานแห่งการยึดมั่นแบ่งแยกมากเท่าใด เราก็ยิ่งห่างไกลจากความจริงแท้มากขึ้นเท่านั้น ซึ่งคนส่วนใหญ่ก็มักจะกระทำกันอยู่เช่นนั้น ซึ่งนั่นย่อมทำให้โลกของเขาเปลี่ยนรูปไปเป็นดังนี้

รูปที่ 2

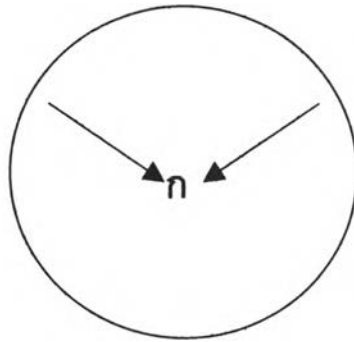

นั่นคือการใช้ความคิดเหตุผลที่เต็มไปด้วยความยึดมั่นแบ่งแยกนั้น จะยิ่งเป็นการสร้างกำแพงที่ปิดกั้นเราจากความจริงแท้ให้หนาแน่นยิ่งขึ้น ซึ่งเห็นได้จากรูปก็คือ เส้นประเดิมได้ถูกสร้างให้หนาแน่นยิ่งขึ้นจนกลายเป็นเส้นทึบซึ่งทำให้ความรู้ของเราถูกปิดกั้นจากความจริงแท้ (วงกลม ก. ในรูปที่ 1) ไป และกลายเป็นว่าเรามองเห็นโลกทั้งหมดโดยเห็นผ่านการแบ่งแยกเป็นจิต (ผู้รับรู้) และวัตถุ (ธรรม) (สิ่งที่ถูกรับรู้) เท่านั้น ซึ่งก็หมายความว่าความพยายามใช้แต่ความคิดเหตุผลในการค้นหาความจริงนั้น ยิ่งเท่ากับเป็นการพาเราให้ห่างไกลจากความจริงแท้มากขึ้นไปอีก ดังที่ท่านฮวงโปกล่าวไว้ว่า "สิ่งที่ควรกลัวมีอยู่แต่ว่า พวกเธอซึ่งเป็นนักศึกษาเรื่อง ทาง ทางโน้น เมื่อความคิดเกิดขึ้นแม้แต่เพียงอย่างเดียว ก็กลายเป็นว่า เธอได้สร้างสิ่งกีดขวางขึ้น ระหว่างเธอเอง

¹² พระสงฆ์ของพุทธศาสนาแบบมหายาน ในอินเดีย ผู้ก่อตั้งนิกายมาธยมิกะ

กับ ทาง ทางโน้น เสียแล้ว"¹³ ซึ่งด้วยการใช้ความคิดเช่นนี้เองที่เป็นต้นเหตุให้เกิดความเป็นปฏิทัศน์ขึ้นในปริศนาธรรม เพราะเมื่อมีการยึดมั่นแบ่งแยก สร้างชื่อ สร้างความหมายให้กับสิ่งต่าง ๆ ความขัดแย้งจากสิ่งเหล่านั้นก็ย่อมต้องเกิดขึ้น เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการหลงอยู่ในมายาอันปิดกั้นเราจากความจริงแท้ นั่นเอง ดังนั้นสิ่งที่เราต้องการก็คือ พยายามหาหนทางที่จะทำลายกำแพงแห่งความคิดความยึดมั่นถือมั่นทั้งหลายที่ปิดกั้นเราจากความจริงแท้ให้หมดสิ้น โดยการใช้ปริศนาธรรมที่ดูเหมือนจะขัดแย้งต่อต้านกับกำแพงแห่งความคิดเหล่านั้น ซึ่งเมื่อสามารถทำลายกำแพงเหล่านั้นได้แล้ว ก็เกิดสภาวะแห่งการรู้แจ้ง ซึ่งแสดงได้ดังต่อไปนี้

รูปที่ 3

ในรูปที่ 3 นี้จะเห็นได้ว่า n_1 และ n_2 (จิตและวัตถุ) ได้เคลื่อนย้ายเข้ามารวมเป็นหนึ่งเดียวกันในธรรมชาติแห่งความจริงแท้สูงสุด (วงกลม ก.) โดยไม่มีการแบ่งแยกอีกต่อไป เพราะกำแพงแห่งความคิดเหตุผลอันยึดมั่นแบ่งแยกในระดับสมมติได้ถูกทำลายลงจนหมดสิ้นแล้ว ซึ่งสภาวะนี้เองคือสภาวะแห่งการรู้แจ้งอย่างฉับพลัน หรือชะโงกโผล่ขึ้นเอง ซึ่งกระบวนการแห่งชะโงกโผล่ขึ้นนี้อาจเห็นภาพได้ชัดเจนขึ้นเมื่อพิจารณาจากคำกล่าวของท่านโดเก็นที่ว่า

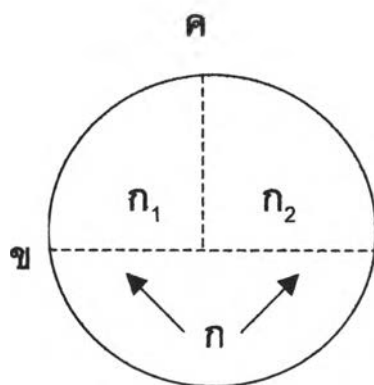
นักศึกษาไม่สามารถบรรลุความรู้แจ้งได้ง่าย ๆ ก็เพราะพวกเขายังมีความคิดเอาไว้ก่อน โดยไม่รู้ว่าจะใครสอนสิ่งเหล่านี้ให้แก่พวกเขา พวกเขาพิจารณาจิตเป็นดังความคิดหรือความเข้าใจ และไม่เชื่อเมื่อบอกว่า จิตคือพืชและต้นไม้ พวกเขาคิดถึงพระพุทธศาสนาเหมือนกับการมีเครื่องหมายอันแปลกประหลาดมหัศจรรย์ หรือการเปล่งแสงรัศมีออกจากตัวเขา และเขาจะรู้สึกตกใจเมื่อถูกบอกว่า เขาคือกระเบื้องและก้อนกรวด ความคิดที่คิดไว้ก่อนนี้ พ่อแม่ของเขาไม่ได้สอนเขา แต่นักศึกษามาเพื่อที่จะช่วยด้วยเหตุผลที่ว่าพวกเขาได้ยินได้ฟังมาจากคนอื่นเป็นเวลาอนันต์ ดังนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าและพระสังฆปริณายกทั้งหลายกำหนดอย่างเด็ดขาดว่าจิตคือพืชและต้นไม้ จึงแก้ความคิดที่คิดเอาไว้

¹³ พุทธทาสภิกขุ, คำสอนหลวงปู่. (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา), หน้า 23.

ก่อนของพวกเธอ และเข้าใจเสียใหม่ที่ว่าพืชและต้นไม้เป็นดังจิต ถ้าพระพุทธเจ้าถูกพูดว่าเป็นกระเบื้องและกรวด จงพิจารณากระเบื้องและกรวดเป็นดังพระพุทธเจ้า ถ้าเธอเปลี่ยนความคิดที่คิดเอาไว้ก่อนในเบื้องต้นแรกของเธอได้ เธอก็จะบรรลุมรรค¹⁴

เมื่อเราทำลายความคิดอันปิดกั้นเราจากความจริงได้แล้ว ความจริงแท้อันเป็นหนึ่งเดียวย่อมปรากฏขึ้นกับเรา ซึ่งการกล่าวเช่นนั้นนั้น เชนไม่ได้ต้องการปฏิเสธความคิดเสียทั้งหมด เพียงแต่ต้องการชี้ให้เห็นว่าการใช้ความคิดเพียงอย่างเดียวมันไม่เพียงพอในการนำพาเรารู้ความจริงแท้ได้ แต่ต้องอาศัยการประจักษ์แจ้งโดยตรงต่อความจริงเป็นหลัก โดยการที่กล่าวว่า เชนไม่ได้ปฏิเสธการใช้ความคิดเสียทั้งหมดนั้น อาจเห็นได้ชัดเจนขึ้นเมื่อได้พิจารณาในรูปที่ 4 ต่อไป ดังต่อไปนี้

รูปที่ 4

รูปที่ 4 นี้อาจดูเหมือนมีลักษณะคล้ายกับรูปแรก คือมีทั้งเส้นประ (กำแพงทางความคิด) รวมทั้ง $ก_1$ (จิต-ผู้รับรู้) และ $ก_2$ (วัตถุ(ธรรม)-สิ่งที่ถูกรับรู้) กลับมาเหมือนเดิมทั้งหมด แต่มีสิ่งที่แตกต่างก็คือ มีลูกศรแห่งการรับรู้ที่พุ่งออกมาจาก ก.ใหญ่ (ความจริงแท้อันเป็นหนึ่งเดียว) ซึ่งก็หมายความว่า หลังจากจิตเราประจักษ์ต่อความจริงแท้อย่างฉับพลันแล้ว (รูปที่ 3) จิตก็คล้ายตัวกลับมาสู่ความเป็นปกติโลกเช่นเดิม นั่นคือกลับมาที่มีความคิดความเข้าใจมีการใช้เหตุผลดังเช่นที่เคยเป็นมา แต่เป็นการกลับสู่ความเป็นปกติที่ผ่านการรับรู้ความจริงแท้แล้ว ดังนั้นแม้จะมีความคิดความเข้าใจเป็นปกติ แต่ก็ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นในความคิดเหล่านั้นอีกต่อไป หรือก็คือเป็นผู้ที่อยู่ในโลกแห่งสมมติแต่มีมุมมองแบบปรมาตมิตันเอง ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า เชนก็ไม่ได้ต้องการปฏิเสธหรือทำลายความคิดแต่อย่างใด แต่สิ่งที่ เชน ต้องการทำก็คือการพยายามทำลายความยึดมั่นถือมั่นในความคิดเหล่านั้นมากกว่า นั่นคือ สำหรับผู้ที่บรรลุสู่ความจริงแท้แล้ว แม้ว่าเขาจะสามารถที่จะคิดจะคุยเรื่องต้นไม้ได้ (โดยไม่ยึดมั่นถือมั่นเพราะรู้ว่าไม่มีความเป็น "ต้นไม้" ที่แท้จริง) อย่างปกติ แต่การคิดการ

¹⁴Dogen, Kigen, *ดวงตาแห่งสังขาร*. แปลโดย จงชัย เจนห์ตตการกิจ. (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา), หน้า

คุยของเขานั้นก็จะต่างกับเราที่คิดที่คุยเรื่องต้นไม้ (โดยยึดมั่นถือมั่นในความเป็น “ต้นไม้” นั้น) อย่างปกติในแบบเดียวกันนั้น ซึ่งนี่เองคือข้อแตกต่างระหว่างผู้บรรลุธรรมกับปุถุชนทั่ว ๆ ไป

โดยกระบวนการแห่งพัฒนาการสู่ความรู้แจ้งจากวงกลมที่ 1 ถึงวงกลมที่ 4 นี้ อาจแสดงให้เห็นได้ชัดเจนเป็นอย่างมากจากการพิจารณาปริศนาธรรมดังต่อไปนี้

“ก่อนจะฝึกฝนเซน แม่น้ำก็เป็นแม่น้ำขุนเขาก็เป็นขุนเขา (1) แต่เมื่อปฏิบัติเซนแล้ว ฉันเห็นว่าแม่น้ำก็ไม่ใช่แม่น้ำขุนเขาก็มิใช่ขุนเขาอีกต่อไป (2) มาในบัดนี้ ฉันกลับเห็นแม่น้ำก็ยังคงเป็นแม่น้ำและขุนเขาก็ยังคงเป็นขุนเขาอยู่ดังเดิม (3)”¹⁵

นั่นคือในช่วง (1) นั้นแทนสภาวะของวงกลมที่ 1 (The Pre-Enlightenment Stage) ที่เรายังถูกปิดกั้นด้วยความยึดมั่นถือมั่นในความคิดเหตุผล ดังนั้นแม่น้ำจึงยังคงเป็นแม่น้ำตามความหมายของมันเช่นเดิม ต่อมาในช่วง (2) นั้นแทนสภาวะของวงกลมที่ 3 (The Enlightenment Stage) ซึ่งเป็นช่วงแห่งการรู้แจ้งในความจริงแท้ อันเป็นหนึ่งเดียว ดังนั้นแม่น้ำจึงไม่มีความเป็นแม่น้ำอีกต่อไปในสภาวะเช่นนี้ เพราะกำแพงแห่งความคิดที่ปิดกั้นแบ่งแยกเรา แม่น้ำและความจริงได้ถูกทำลายสิ้นแล้ว ต่อมาในช่วง (3) นั้นแทนสภาวะของวงกลมที่ 4 (The Post-Enlightenment Stage) ซึ่งเป็นช่วงที่สภาวะความรู้แจ้งกลับสู่สภาวะปกติเช่นเดิม ดังนั้นแม่น้ำจึงกลับมาเป็นแม่น้ำอีกครั้งหนึ่ง แต่เป็นแม่น้ำเดิมที่มีนัยต่างจากการเห็นแม่น้ำก่อนฝึกฝนเซนคือ เป็นการรู้ความเป็นแม่น้ำอย่างที่มีความหมายมันเป็นไปแต่ก็ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นในความหมายนั้น ด้วยรู้แจ้งแล้วว่าในความเป็นจริงนั้นความเป็น “แม่น้ำ” นั้นไม่ได้มีอยู่เลย

ดังนั้นจากการพิจารณาแผนภาพแสดงสภาวะแห่งความจริงแท้ข้างต้นนั้น จะทำให้เห็นได้อย่างชัดแจ้งถึงสภาวะความจริงแท้ ที่ทุกสรรพสิ่งล้วนเป็นหนึ่งเดียวกันในกระแสแห่งความว่างอันเป็นเช่นนั้นเอง ซึ่งเมื่อมันเป็นเช่นนั้นก็ย่อมเท่ากับเป็นการแสดงที่ชี้ชัดไปด้วยว่า ปริศนาธรรมนั้น โดยความจริงแท้แล้วย่อมไร้ซึ่งความขัดแย้งภายในตัวเอง ดังที่ปรากฏในวงกลมที่ 4 คือแม้จะยังเข้าใจและสื่อสารด้วยภาษาความคิดทั่วไปอยู่ แต่จิตก็ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นในภาษาความคิดเหล่านั้นอีกต่อไป ดังนั้นสิ่งที่แสดงออกจากจิตที่รู้แจ้งความจริง (อันว่างจากสรรพสิ่งทั้งปวงอันอาจทำให้เกิดความขัดแย้งได้) แล้วอย่างปริศนาธรรม จึงไม่อาจมีความขัดแย้งได้เลย ความขัดแย้งเป็นเพียงสิ่งที่เกิดขึ้นจากการที่ผู้ที่ไม่เข้าถึงความจริงแท้มาพยายามทำความเข้าใจภาษาอันเป็นอิสระโดยสิ้นเชิงที่ถูกแสดงออกจากจิตของผู้รู้แจ้งแล้วเท่านั้น และหากพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปอีกในแผนภาพแล้วก็

¹⁵ ดิช นัท ยันห์, ฤกษ์แจเซน. แปลโดย พจนา จันทรสันติ. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532), หน้า 79.

จะพบว่า ในความเป็นจริงแล้ว แม้แต่ตัวภาษา โดยตัวมันเองก็ไม่ได้เป็นสิ่งที่สร้างให้เกิดความขัดแย้งเลย แต่ที่มันขัดแย้งนั้นก็เพราะการที่เราเข้าไปยึดมั่นถือมั่นในภาษาเหล่านั้นต่างหาก เช่น การที่เราเห็นว่าการบอกว่า “ความว่างไม่ใช่ความว่าง” ขัดแย้งในตัวเองนั้น ไม่ได้มีสาเหตุจากตัวภาษาขัดแย้งกันเองเพราะในความจริงแท้แล้ว ภาษาก็เป็นเพียงหนึ่งในสรรพสิ่งอันเป็นความว่างที่เป็นหนึ่งเดียวกันเท่านั้น มันจึงไม่อาจขัดแย้งกันได้เหมือนการบอกว่า 1 ไม่เท่ากับ 1 ซึ่งเป็นไปไม่ได้ แต่ที่มันขัดแย้งกันนั้นเป็นเพราะเราเอาความคิดความยึดมั่นถือมั่นไปใส่ให้มันจนเกิดความเป็น “ความว่าง” ความเป็น “ไม่ใช่” ฯลฯ อันเป็นทางสู่ความขัดแย้งที่เกิดจากการปรุงแต่งใช้ความคิดในลักษณะที่มีการแบ่งแยกยึดมั่นถือมั่น

แม้จะสามารถหาหนทางในการทำความเข้าใจปริศนาธรรมได้กระจ่างชัดมากขึ้นดังได้เสนอมานี้แล้ว แต่ก็ดังที่เขนมักจะได้ยินอยู่เสมอว่า ลำพังเพียงการใช้ความคิดนั้นมันไม่เพียงพอที่จะนำเราเข้าสู่การรู้แจ้งอย่างแท้จริงได้ และยังอาจจะทำให้เราห่างไกลจากความจริงมากยิ่งขึ้นด้วย ดังนั้นการพยายามเพียงหาหนทางทำความเข้าใจปริศนาธรรมโดยใช้เพียงความคิดเหตุผลทั่วไปดังที่ทำมานั้น จึงดูไม่น่าจะเพียงพอในการที่จะทำให้เราเข้าถึงปริศนาธรรมอย่างแท้จริงได้เลย ซึ่งความไม่เพียงพอนี้อาจเห็นได้ชัดเจนขึ้นจากการพิจารณานิทานเขนต่อไปนี้

นักปราชญ์: คำสอนสำคัญของพระพุทธเจ้าคืออะไร ?

อาจารย์เขน: อย่าทำชั่ว ทำดี ทำจิตให้สะอาด

นักปราชญ์: นั่นเด็กอายุ 3 ขวบก็พูดได้

อาจารย์เขน: แต่ท่านทำได้ไหม !?¹⁶

นั่นคือแม้บางเรื่องจะเป็นเรื่องที่เราเข้าใจได้ไม่ยาก แต่การจะประจักษ์จริงต่อสิ่งนั้นอย่างจริงแท้ได้นั้นก็ไม่ใช่เรื่องง่ายเลยเช่น การทำจิตให้สะอาดนั้นอาจเป็นสิ่งที่ใคร ๆ ก็พูดได้ แต่จะมีสักกี่คนที่ทำได้จริง ปริศนาธรรมอันเป็นเครื่องมีชี้ทางสู่ความจริงแท้ก็เช่นกัน แม้เราจะสามารถหาทางทำความเข้าใจมันได้พอสมควร แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเราได้ประจักษ์มันอย่างถูกต้องจริงแท้เลย และโดยเฉพาะในเขนที่เน้นเรื่องประสบการณ์ตรงเป็นอย่างยิ่งแล้ว การเพียงใช้ความคิดเหตุผลไปทำความเข้าใจปริศนาธรรมจึงยิ่งดูเหมือนจะไม่เพียงพอเลย

¹⁶ Salajan, Ioanna, การตื่นเขน. แปลโดย วันทิพย์. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายใจ, 2526), หน้า 8.

ดังนั้น การที่เราจะสามารถทำความเข้าใจวิธีการใช้ปริศนาธรรมเพื่อเป็นเครื่องมือในการชี้ทางสู่ความจริงแท้ได้อย่างเต็มทีนั้น เราจึงจำเป็นต้องศึกษาให้ลึกซึ้งลงไปถึงแนวทางในการปฏิบัติของเซน ซึ่งให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์และอาจารย์เป็นอย่างมากว่า เป็นแนวทางปฏิบัติที่สำคัญ อันจะนำไปเข้าถึงความรู้แจ้งได้อย่างสมบูรณ์และชัดเจนที่สุด

3.5 ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์

ในวัฒนธรรมทางตะวันออกนั้น ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของความเคารพที่ศิษย์มีให้ต่ออาจารย์ และการสั่งสอนของอาจารย์ที่มีความผูกพันกันใกล้ชิดเหมือนพ่อแม่กับลูก ซึ่งในพุทธปรัชญานิกายเซนก็มีความผูกพันเช่นนี้เช่นกัน และยังถือว่าเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์นี้ มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการนำทางเข้าสู่การบรรลุความจริงแท้สูงสุด ดังจะเห็นได้จากที่เซนได้แสดงหลักสำคัญ 3 ประการในการปฏิบัติเซนไว้ดังนี้คือ¹⁷

1. โรชิ (Roshi) หมายถึง อาจารย์ โดยศิษย์จะเข้าไปเผชิญหน้ารับฟังคำสั่งสอนตัวต่อตัวกับอาจารย์ ซึ่งเป็นกระบวนการในการปฏิบัติที่เรียกว่า “โดะกุซัน” (Dokusan) ซึ่งหมายถึง การเข้าไปโดยลำพัง (going alone)

2. ซาเซน (Zazen) หมายถึงการปฏิบัติสมาธิ

3. เทะชิโธ (Teisho) หมายถึงการศึกษาคำสอนของอาจารย์เซนต่าง ๆ

โดยการสั่งสอนและความสัมพันธ์ของอาจารย์ต่อศิษย์ในเซนนั้น จะมีความแตกต่างจากการสั่งสอนและความสัมพันธ์ของอาจารย์ต่อศิษย์ในการสอนทั่ว ๆ ไปอยู่มากกล่าวคือ ในการสั่งสอนทั่วๆไปนั้น อาจารย์จะพยายามส่งมอบตัวความรู้ต่าง ๆ ให้แก่ศิษย์ ในฐานะที่ศิษย์เป็นผู้รับความรู้ ซึ่งการสั่งสอนเช่นนี้ย่อมสร้างความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นส่วนตัวและมีข้อจำกัด แต่หากเป็นในเซนแล้ว ความสัมพันธ์ที่อาจารย์มีต่อศิษย์นั้นมีความลึกซึ้งยิ่งกว่าความสัมพันธ์ส่วนตัวใด ๆ เพราะในการสั่งสอนนั้น สิ่งที่อาจารย์ทำไม่ใช่การส่งมอบเฉพาะความรู้ให้แก่ศิษย์ แต่เป็นการส่งมอบทางอารมณ์ ความรู้แจ้ง บุคลิกลักษณะ และความอบอุ่น เป็นการสั่งสอนอันยาวนานที่จะนำพาศิษย์สู่การรู้แจ้งด้วยตนเอง¹⁸ นั่นคือ การพบปะกับอาจารย์นั้น ไม่ใช่การเข้าไปสัมภาษณ์เรื่องต่าง ๆ เช่นเรื่องส่วนตัว เรื่องว่าทำไมจึงอยากศึกษาเซน หรือถามเรื่องทั่วไปที่ไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติ ไม่ใช่การพบปะธรรมดาเหมือนการพูดคุยกับเพื่อน ไม่ใช่การศึกษาพุทธศาสนาในห้องเรียน แต่ในโดะกุซัน

¹⁷ Kraft, Kenneth, Zen: Tradition and Transition. (New York: Grove Press, 1988), p. 44.

¹⁸ Ibid, p. 49.

นั้น อาจารย์จะทำการตรวจสอบศิษย์ถึงความเข้าใจและความรู้แจ้ง และชี้บอกหนทางที่จะต้องเดินหน้าต่อไป ในศิษย์ที่พัฒนายิ่งขึ้น การตรวจสอบก็ยิ่งจะเข้มข้นยิ่งขึ้น ด้วยอาจารย์พยายามจะปลุกความรู้แจ้งให้เกิดขึ้นในศิษย์ ซึ่งไม่เหมือนดังการพยายามใส่สิ่งอันไร้เหตุผลเข้าไปในหอยนางรมเพื่อสร้างไข่มุก¹⁹

จะเห็นได้ว่าการสั่งสอนของอาจารย์ต่อศิษย์ในเซนนั้น ค่อนข้างมีความแตกต่างกับการสั่งสอนทั่วไปอยู่มากคือ เป็นการสั่งสอนที่ไม่ได้ส่งมอบให้แต่ตัวความรู้ (ซึ่งเปรียบได้กับการพยายามใส่อะไรบางอย่างลงไป ในหอยนางรมเพื่อสร้างไข่มุก) แต่เป็นการสั่งสอนที่มุ่งเน้นการคอยตรวจสอบและชี้แนะเพื่อนำพาให้ศิษย์ได้ประจักษ์กับความรู้อันจริงแท้ที่ตนมี (ซึ่งเปรียบได้กับการพยายามชี้แนะประคับประคองให้หอยนางรมนั้นรู้วิธีที่จะสร้างไข่มุกด้วยตนเอง) ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์ในเซนนี้จึงถือว่ามีค่าสำคัญเป็นอย่างมากต่อการนำพาสู่การประจักษ์ต่อความจริงแท้ ดังเราจะเห็นได้ว่าปริศนาธรรมต่าง ๆ รวมทั้งปรากฏการณ์การบรรลุธรรมทั้งหลายนั้นล้วนมักปรากฏอยู่ในการพบปะสนทนาถามไถ่เรื่องต่าง ๆ ระหว่างอาจารย์และศิษย์เสียเป็นส่วนมาก ซึ่งคำถามต่าง ๆ ที่มักเกิดในการพบปะสนทนาอันจะเป็นกุญแจสำคัญในการบรรลุสู่ความจริงแท้ที่นั่น ท่านชาน-เซา (Shan-Chao) ได้แสดงการแบ่งลักษณะคำถามต่าง ๆ ออกเป็น 18 ชนิดดังต่อไปนี้คือ²⁰

1. คำถามที่ถามเพื่อขอคำแนะนำ
2. คำถามที่ผู้ถามถามเพื่อขอการตัดสินใจจากอาจารย์ โดยการแสดงสภาวะจิตของตน
3. คำถามที่ผู้ถามพยายามสังเกตสภาวะของอาจารย์
4. คำถามที่ผู้ถามแสดงความสงสัยต่อสภาวะการเข้าถึงของตน และแสดงมันออกมาเพื่อต้องการคำยืนยัน
5. คำถามที่ผู้ถามเกิดความสับสนในการที่จะทำความเข้าใจต่อท่าทีของอาจารย์
6. คำถามที่ถามโดยผู้ที่รู้สึกหมดหนทางที่จะศึกษาเช่นต่อไป
7. คำถามที่ถามเพื่อตั้งใจจะตรวจสอบการบรรลุความจริงแท้ของอาจารย์
8. คำถามแห่งความไม่รู้
9. คำถามที่เสนอโดยผู้มีความเห็นส่วนตัวต่อเซน และต้องการจะทราบว่าจะมีท่าทีอย่างไรต่อความเห็นของผู้ถามนั้น
10. คำถามที่ยกสิ่งที่อาจารย์ในสมัยก่อนเคยกล่าวไว้

¹⁹ Ibid, p. 45.

²⁰ Suzuki, D.T. *The Zen Koan as a Means of Attaining Enlightenment*. (Vermont: Charles E. Tuttle, 1994), pp. 74-76.

11. คำถามที่ยกมาจากพระสูตร
12. คำถามที่ยกอ้างมาจากข้อเท็จจริงที่รู้กันมา
13. คำถามที่เกิดอย่างฉับพลันจากการสังเกต
14. คำถามที่เป็นคำถามสมมติ
15. คำถามที่ทำให้ความสงสัยที่แท้จริงเด่นชัดขึ้น
16. คำถามที่ใจจรุนแรง
17. คำถามที่ธรรมดาและตรงไปตรงมา
18. คำถามที่ไม่ได้แสดงด้วยคำพูด

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เอง ที่มักจะเกิดขึ้นในการพบปะสนทนาระหว่างอาจารย์และศิษย์ และอาจารย์จะเป็นผู้นำคำถามเหล่านั้นมาตรวจสอบชี้แนะศิษย์เพื่อให้ได้ประจักษ์กับความจริงแท้ด้วยตัวเองในที่สุด ซึ่งในเรื่องนี้นั้นอาจารย์จะมีบทบาทที่สำคัญเป็นอย่างมากคือ อาจารย์จะคอยติดตาม ฝ้าดู ตรวจสอบศิษย์อย่างละเอียดละอออยู่ตลอดเวลา โดยอาจกินเวลาเป็นหลาย ๆ ปี หรืออาจจะตลอดชีวิต ไม่ใช่เพียงการสอนให้จบ ๆ ไปตามหลักสูตรเหมือนการสอนทั่ว ๆ ไป

เมื่อถึงเวลาที่ต้องเข้าพบอาจารย์ ซึ่งต้องมีการเคาะระฆังก่อนเข้าพบ เพื่อบอกว่าศิษย์มาแล้ว การตรวจสอบก็จะเริ่มตั้งแต่ตรงนั้น อาจารย์จะตรวจสอบสภาวะจิตของศิษย์ผ่านเสียงของระฆังนั้นว่าดัง เบา แหลม ทุ้ม ใส ทึบ อย่างไร และเมื่อได้เข้ามาพบ นอกจากอาจารย์จะตรวจสอบโดยผ่านทาง การสนทนาปริศนาธรรมต่าง ๆ แล้ว แม้แต่ทุก ๆ กิริยาอาการของศิษย์ไม่ว่าการนั่ง ส่ายตา น้ำเสียง ฯลฯ ก็จะมีอยู่ในสายตาการตรวจสอบของอาจารย์เสมอ เป็นต้น โดยการตรวจสอบเช่นนี้จะมีอยู่ตลอดเวลา ไม่เว้นแม้แต่เวลารับประทานอาหาร สวดมนต์ กวาดลานวัด หรือแม้แต่การนอน ด้วยเจตนาที่ต้องการจะตรวจสอบสภาวะจิตของศิษย์ให้ได้อย่างละเอียดละออสมบูรณ์ที่สุด เพื่อจะได้ให้คำชี้แนะได้อย่างถูกต้องเหมาะสมในการนำทางศิษย์สู่การรู้แจ้งด้วยตนเอง ดังนั้นอาจารย์จึงมีหน้าที่ที่สำคัญเป็นอย่างมากในการปฏิบัติศึกษาเช่น

เนื่องจากอาจารย์มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการศึกษาปฏิบัติเช่น ดังนั้นหากอาจารย์ไม่ได้มีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริงแล้ว ก็ยากที่จะสั่งสอนชี้แนะแนวทางแห่งเซนออกมาได้อย่างสมบูรณ์และชัดแจ้ง ด้วยเหตุนี้ความน่าเชื่อถือในความสามารถของอาจารย์ในการสั่งสอนชี้แนะแนวทางแห่งเซนจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเช่นกัน ดังจะพบได้ว่าเวลาที่อาจารย์แต่ละท่านจะก้าวขึ้นมาเป็นอาจารย์เช่นได้นั้น จะต้องผ่านการพิจารณาทดสอบตรวจสอบด้วยปริศนาธรรม และกระบวนการต่าง ๆ อย่างมากมายและเข้มงวดกวดขัน เพื่อยืนยันในความสามารถทางปัญญาจากอาจารย์ในรุ่นก่อน ๆ จนเป็นที่มั่นใจของอาจารย์แล้ว จึงจะสามารถก้าวขึ้นมาเป็นอาจารย์เซนต่อไปได้ ดังการเกิดขึ้นของประเพณีในการส่งมอบบาตร จีวร สังฆาฏิ เช่นท่านมหากัสสปะได้รับบาตร จีวร สังฆาฏิ จากพระพุทธเจ้า อันเป็นการยืนยันถึงภูมิธรรมของท่าน และผู้ที่ได้รับการ

พิจารณาทดสอบจากพระสังฆปริณายกองค์ก่อนอย่างเคร่งครัดแล้วเท่านั้น จึงจะสามารถรับมอบ บาดร จีวร สังฆาฏิ และสืบทอดตำแหน่งเป็นพระสังฆปริณายกองค์ต่อไปได้ ดังเช่นกรณีของท่าน เว่ยหลง ซึ่งเป็นพระสังฆปริณายกองค์ที่หกของจีน ดังปรากฏในประวัติของท่านดังนี้²¹

ในสมัยแรกนั้นท่านเป็นเพียงคนตัดฟืนที่ไม่รู้หนังสือ ต่อมาได้ฟังคนท่องบ่นวัชรสูตร จึงไป ขอศึกษาธรรมกับพระสังฆปริณายกองค์ที่ห้า และเป็นที่ถูกใจในปัญญา จึงได้เป็นคนผ่าฟืนและตำ ข้าวในวัด ต่อมาวันหนึ่งพระสังฆปริณายกต้องการหาผู้สืบทอด จึงได้ประกาศให้ศิษย์เขียนโคลง เรื่อง "จิตเดิมแท้" หากผู้ใดเข้าใจจิตเดิมแท้ถูกต้อง ก็จะได้รับการสถาปนาเป็นพระสังฆปริณายก องค์ต่อไป ซึ่งท่านชินเซาที่เป็นหัวหน้าศิษย์ก็ได้เขียนโคลงขึ้นมาบทหนึ่งว่า

กายของเราคือตันโพธิ์

ใจของเราคือกระจกเงาอันใส

เราเช็ดมันด้วยความระมัดระวังทุก ๆ ชั่วโมง

และไม่ยอมให้ฝุ่นละอองจับ

แม้ว่าจะเป็โคลงที่ลึกซึ้ง แต่ก็ยังไม่เป็นที่พอใจของพระสังฆปริณายก ต่อมาท่านเว่ยหลง ได้ทราบเรื่องโคลง จึงวานให้เด็กคนหนึ่งอ่านให้ฟัง และให้ช่วยเขียนโคลงขึ้นมาใหม่อีกบทหนึ่งคือ

ไม่มีตันโพธิ์

ทั้งไม่มีกระจกเงาอันใสสะอาด

เมื่อทุกสิ่งว่างเปล่าแล้ว

ฝุ่นจะลงจับอะไร

เมื่อพระสังฆปริณายกได้อ่านก็พึงพอใจเป็นอย่างยิ่ง และได้อธิบายข้อความอันลึกซึ้งใน วัชรสูตรให้ จนท่านเว่ยหลงเกิดความรู้แจ้ง และได้มอบบาดร จีวร สังฆาฏิให้ท่านดำรงตำแหน่ง พระสังฆปริณายกองค์ต่อไป แต่เนื่องจากท่านเป็นเพียงคนตำข้าวที่ไม่รู้หนังสือ จึงทำให้ไม่ได้รับ การยอมรับ จนต้องหลบซ่อนอยู่ในป่าเป็นเวลานาน กว่าจะได้ทำการเผยแผ่ธรรมะจนเป็นที่ยอมรับในท้ายที่สุด

จากประวัติของท่านเว่ยหลงนั้นจะเห็นได้ว่า กว่าที่จะเป็นอาจารย์เช่นได้นั้น จะต้องผ่านการพิจารณาตรวจสอบอย่างเข้มงวดจากอาจารย์ที่มีความสามารถ ซึ่งผ่านการทดสอบสืบทอด ต่อ ๆ กันมา จนมั่นใจในปัญญาความสามารถแล้วเท่านั้น จึงจะสามารถเป็นอาจารย์ผู้สั่งสอนชี้แนะแนวทางแห่งเซนได้ ดังนั้นอาจารย์เซนจึงมีความน่าเชื่อถือในปัญญาความสามารถ ที่จะชี้แนะแนวทางสู่ความรู้แจ้งได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์

²¹พุทธทาสภิกขุ, สูตรเว่ยหลง. (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา), หน้า 1-20.

นอกจากนี้ความน่าเชื่อถือในความสามารถของอาจารย์ อาจสังเกตได้จากการแสดงออกของท่าน หรือการแสดงออกทางปริศนาธรรมทั้งหลายของท่านเหล่านั้นนั่นเอง ดังปริศนาธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏใน "มูมอนกัน" (*Mumonkan*)²² เช่นปริศนาธรรมของท่านโจชู (Joshu) ที่ปรากฏอยู่ 5 ปริศนาธรรม เช่นปริศนาธรรมเรื่องสุนัข (Joshu's dog) เรื่องการล้างชาม (Joshu's washing the bowl) เป็นต้น หรือปริศนาธรรมของท่านนันเซ็น (Nansen) ที่ปรากฏอยู่ 4 ปริศนาธรรม เช่นปริศนาธรรมเรื่องการฟันแมวขาดเป็นสองท่อน (Nansen cuts the cat in two) เรื่องจิตปกติ (Nansen's ordinary mind) เป็นต้น หรือปริศนาธรรมของท่านอุน-มอน (Um-mon) ที่ปรากฏอยู่ 3 ปริศนาธรรมเช่น ปริศนาธรรมเรื่องปุ๋ยคอกแห้ง (Um-mon's dried dung) เรื่องกับดักทางภาษา (Un-mon and trap into words) เป็นต้น ซึ่งการที่จะสามารถแสดงปริศนาธรรมที่เป็นปฏิทัศน์ที่ซับซ้อนและลึกซึ้งเช่นนี้ได้ นั้น อาจารย์ผู้นั้นจะต้องเป็นผู้มีปัญญาและความสามารถเป็นอย่างมาก ดังนั้นการแสดงออกทางปริศนาธรรมของอาจารย์เช่นทั้งหลายจึงถือเป็นอีกทางหนึ่งที่จะยืนยันความน่าเชื่อถือของอาจารย์เช่นได้เป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่าเช่นนั้นให้ความสำคัญกับอาจารย์เป็นอย่างมาก กว่าที่จะได้เป็นอาจารย์นั้น จะต้องผ่านการพิจารณาทดสอบตรวจสอบอย่างเข้มงวด เพื่อที่จะสามารถมั่นใจได้ว่าเมื่อได้ขึ้นเป็นอาจารย์เช่นแล้ว จะสามารถทำหน้าที่ของอาจารย์ในการสั่งสอนอบรมศิษย์ได้เป็นอย่างดีที่สุด ซึ่งถือเป็นหน้าที่ที่หนักหน่วงที่ต้องอาศัยทั้งปัญญา ความสามารถ และประสบการณ์ต่าง ๆ เป็นอย่างมาก จึงจะสามารถทำหน้าที่นี้ได้อย่างสมบูรณ์

3.5.1 หน้าที่ของอาจารย์

ในการปฏิบัติศึกษาเช่นนั้น ศิษย์จำเป็นจะต้องพึ่งพาอาศัยการประคับประคองดูแลจากอาจารย์เป็นอย่างมาก ซึ่งอาจารย์เช่นนั้นไม่ได้มีหน้าที่ในการสั่งสอนศิษย์เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีหน้าที่อีกหลายประการที่จะต้องปฏิบัติ เพื่อที่จะถ่ายทอดความรู้แจ้งของเซนให้เกิดขึ้นแก่ศิษย์ให้จงได้ โดยมีหน้าที่ต่าง ๆ หลายประการเช่น

1. การตรวจสอบ การตรวจสอบของอาจารย์นั้นถือว่ามีค่าเป็นอย่างมากเพราะศิษย์นั้นมักถูกมายาหลอกลวงได้ง่ายด้วยสภาวะที่เต็มไปด้วยความสุข ภาพหลอน ความรู้สึกเหมือนอยู่ในเมฆาสมุทรแห่งความเป็นหนึ่งเดียว อาการตกวังค์ หรือสภาวะการหยุดสนิทอย่างจับพลัดของความคิด ซึ่งสิ่งเหล่านี้อาจสร้างน้ำตาแห่งความปีติและความรู้สึกอันยิ่งใหญ่ได้ แต่มันก็

---

²²*Mumonkan* case 1, 7, 11, 14, 16, 19, 21, 27, 31, 34, 37, 39 รายละเอียดโปรดดู Shibayama, ZenKei, *The Gateless Barrier: Zen Comments on The Mumonkan*. (Boston: Shambhala Publications, 2000).

ทำให้เราสับสนกับสภาวะแห่งความรู้แจ้งด้วย²³ ซึ่งอาจารย์จะต้องอาศัยประสบการณ์เป็นอย่างสูง และการเฝ้าดูอย่างใกล้ชิด เพื่อที่จะตรวจสอบและชี้แนะแนวทางแก้ไขให้กับศิษย์ จะมีหลายครั้งที่เราคิดว่าเราเข้าใจอะไร ๆ มากขึ้น แต่เมื่อไปหาอาจารย์กลับถูก ตวาด ดูว่า หรือโดนตีกลับมา นั่นก็เป็นเพราะอาจารย์เฝ้าตรวจสอบมาตลอดและรู้ดีว่าเรากำลังหลงอยู่ในความเข้าใจที่ผิดอันเกิดจากเหตุต่างๆ เช่น การใช้ความคิดอย่างลึกซึ้ง การหลงในปิติจากการปฏิบัติสมาธิ ฯลฯ อาจารย์จึง ตวาด ตี หรือกระทำการต่าง ๆ อันเหมาะสมกับสถานการณ์ ที่จะช่วยดึงเราให้หลุดพ้นออกมาจากความหลงผิดเหล่านั้น และหันเข้าหาหนทางที่ถูกต้องได้ ซึ่งด้วยการปฏิบัติต่างๆ ในการตรวจสอบชี้แนะศิษย์เช่นนี้เองที่ทำให้การศึกษาเซนไม่ใช่สิ่งที่อาจศึกษาได้ด้วยเวลาอันสั้น บางคนอาจต้องศึกษาไปชั่วชีวิต แต่ในเวลาแห่งการศึกษาอันยาวนานนั้น ก็จะมีอาจารย์ที่จะคอยเฝ้าดูแลตรวจสอบชี้แนะแนวทางอันเหมาะสมให้เสมอ ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์ในเซน จึงมีความผูกพันใกล้ชิดกันเป็นอย่างมาก

2. การชี้แนะแนวทาง นอกจากการตรวจสอบแล้ว หน้าที่ที่สำคัญอีกอย่างของอาจารย์ก็คือ การชี้แนะแนวทาง โดยอาศัยเครื่องมือที่สำคัญก็คือปริศนาธรรม แต่อย่างไรก็ดี อาจารย์จะไม่มอบปริศนาธรรมให้แก่ผู้ยังไม่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติวิชาเซน สิ่งแรกที่เราจะต้องทำคือการฝึกควบคุมลมหายใจ เพื่อเป็นพื้นฐานในการควบคุมความคิดที่แตกกระเจิงของเราให้ได้เสียก่อน และเมื่อใดที่จิตพร้อม เมื่อนั้นอาจารย์จึงจะมอบปริศนาธรรมให้แก่เรา²⁴ และต่อจากนั้น อาจารย์ก็คอยตรวจสอบสภาวะจิตของเราอยู่ตลอดเวลา เพื่อจะได้เสาะหาหนทางในการให้คำชี้แนะและปริศนาธรรมต่างๆ ที่เหมาะสมมามอบให้เราพิจารณาต่อไป เรียกได้ว่าเป็นการเริ่มชี้แนะหนทางในการจุดประกายแห่งความรู้แจ้งให้เกิดขึ้นในจิตของศิษย์นั่นเอง จากนั้นอาจารย์จะคอยสร้างวิกฤตการณ์ (crisis) ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นในจิตของศิษย์ด้วยปริศนาธรรมต่าง ๆ อันทำให้เกิดความสับสน งงวอยอย่างไม่หยุดยั้งและไม่มีโอกาสให้ตั้งตัว จนความคิดเหตุผลอันเต็มไปด้วยความยึดมั่นถือมั่นแบ่งแยกทั้งหลายแตกกระเจิงหนีหายไปหมดสิ้น

3. การจุดประกายสู่ความรู้แจ้ง เมื่อจิตเริ่มเข้าสู่สภาวะที่สูงงอมพร้อมจะพัฒนาสู่ความรู้แจ้งเต็มที่แล้ว ก็จะเป็นอาจารย์อีกนั่นเองที่จะคอยเป็นผู้จุดประกายจิตอันสูงงอมนั้น ให้ตื่นขึ้นสู่ความรู้แจ้งอย่างฉับพลัน ด้วยวิธีการนานาชนิดไม่ว่าการตะโกน การให้ปริศนาธรรม การตบหน้า หรือแม้แต่การตีที่เรียกว่าเคียวชะกุ (Kyosaku) ซึ่งด้วยการตีเพียงครั้งสองครั้งที่โหล่นั้นยอมทำให้ทิวี่ทั้งหลายแตกกระเจิงและปลดปล่อยพลังที่คาดไม่ถึง สำหรับผู้ที่ปฏิบัติอย่างหนักหน่วงแล้ว การ

²³ Kraft, Kenneth, Zen: Tradition and Transition. (New York: Grove press, 1988), p. 51.

²⁴ Ibid, p. 49.

ตื้นนั้นก็เหมือนการที่นักขี่ม้ามอบหัวเชื้อแห่งความรวดเร็วให้แก่ม้าด้วยการเสียนหลังมัน มันยอมวิ่งไปข้างหน้าอย่างรวดเร็วโดยไม่เจ็บปวดเลย²⁵

ดังนั้นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์จึงถือว่ามีค่าสำคัญเป็นอย่างมาก ในการที่จะทำให้เราสามารถศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับปริศนาธรรมและเซนได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ เพราะอาจารย์นั้นแทบจะถือได้ว่าเป็นทุกสิ่งทุกอย่างในการศึกษาปฏิบัติเซนคือ เป็นทั้งผู้เริ่มจุดประกายแห่งความรู้แจ้งให้แก่ศิษย์ด้วยปริศนาธรรมต่าง ๆ และยังคงเฝ้าดูตรวจสอบชี้แนะเรื่องต่างๆ ให้กับศิษย์อยู่ตลอดเวลาอย่างละเอียดละออและเอาใจใส่ รวมทั้งเป็นผู้จบกระบวนการด้วยการเป็นผู้จุดศิษย์ให้ได้พบกับความรู้แจ้งอย่างฉับพลันในท้ายที่สุดอีกด้วย ด้วยเหตุนี้เรื่องของอาจารย์นี้จึงเป็นสิ่งที่เราจะละทิ้งไม่ได้เลยในการศึกษาเซน

นอกจากเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์แล้ว อีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญอย่างขาดไม่ได้ก็คือหนทางการปฏิบัติของศิษย์เอง เพราะเซนเป็นเรื่องของการประจักษ์แจ้งความจริงด้วยตนเอง ดังนั้นแม้อาจารย์จะเก่งเพียงใด แต่ถ้าผู้ปฏิบัติไม่ได้ปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมในการศึกษาเซนเลยนั้น อาจารย์ทั้งหลายก็คงช่วยอะไรไม่ได้ เพราะผู้ที่รู้แจ้งก็คือผู้ปฏิบัติเอง อาจารย์เป็นเพียงผู้นำทางเท่านั้น แม้ผู้นำทางจะนำทางได้ชำนาญเพียงใด แต่หากผู้เดินตามไม่ยอมเดิน มันก็ยอมไม่มีประโยชน์แต่อย่างใด ดังนั้นการจะทำความเข้าใจปริศนาธรรมให้ได้อย่างสมบูรณ์นั้น จึงจะละเลยการศึกษาเรื่องข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการพิจารณาปริศนาธรรมในเซนไปไม่ได้เลย

3.6 ข้อปฏิบัติในการพิจารณาปริศนาธรรม

ในการปฏิบัติเพื่อพิจารณาปริศนาธรรมนั้น เราอาจพิจารณาได้จากคำจีนที่ใช้อธิบายปริศนาธรรม (Koan) คือ “ติ-ชิ” (t'i-ch'i) , “ติ-ซื่อ” (t'i-szu) , “ติ-โต” (t'i-to) , “ชู” (chu) ซึ่งหมายถึง การยกขึ้น การยึดเหนี่ยว หรือ “ซาน” (k'an) ซึ่งหมายถึง การจับตามอง หรือ “ซาน” (san) ซึ่งหมายถึง การเข้าไปเกี่ยวข้อง การเข้าไปภายใน การพิจารณา หรือ “ซาน-ชิว” (san-chiu) , “ติ-ชิว”(ti-chiu) ซึ่งหมายถึง การสืบค้น หรือ “กังกฟู” (kung-fu) ซึ่งหมายถึง การค้นหาร่องรอย การค้นหาคำตอบ การปฏิบัติจิต หรือ “ไหย” (yai) ซึ่งหมายถึง การตรวจสอบ ซึ่งทุก ๆ คำนั้นเมื่อสรุปแล้ว ก็หมายถึง “การยกปริศนาธรรมมาตรวจสอบสืบค้นภายในจิตอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อพยายามค้นหาร่องรอยแห่งความลับที่ซ่อนอยู่ในปริศนาธรรม”²⁶

²⁵ Ibid, 58.

²⁶ Suzuki, D.T. *the Zen Koan as a Means of Attaining Enlightenment*. (Vermont: Charles E. Tuttle, 1994), p. 113.

ในการพิจารณาปริศนาธรรมนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดที่เราจำเป็นต้องปฏิบัติก็คือ การนำปริศนาธรรมเหล่านั้นมาพิจารณาไตร่ตรองสืบค้นอย่างแน่วแน่มั่นคงต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง เพื่อนำสู่การรู้แจ้งความจริงแท้อย่างฉับพลันในที่สุด ดังที่มีอาจารย์เซนได้แสดงถึงปัจจัยสำคัญสามประการที่จะทำให้เราประสบความสำเร็จในการศึกษาเซนได้ไว้ดังนี้คือ²⁷

1. การมีความศรัทธาอย่างยิ่งยวด (Great Faith)
2. การมีความแน่วแน่ออย่างยิ่งยวด (Great Resolution)
3. การมีวิญญานในการสืบค้นอย่างยิ่งยวด (Great Spirit of Inquiry)

จะเห็นได้ว่าทั้งสามปัจจัยข้างต้นนั้น ล้วนเป็นปัจจัยที่ช่วยในการส่งเสริมความมุ่งมั่นในการไตร่ตรองพิจารณาสืบค้นปริศนาธรรมทั้งสิ้น นั่นคือเราต้องหมั่นพิจารณาปริศนาธรรมด้วยกำลังแห่งศรัทธาที่เต็มเปี่ยม มีความแน่วแน่มิหวั่นไหว และใ้วิญญานแห่งการสืบค้นอย่างไม่หยุดยั้ง ก็จะทำให้เราสามารถเข้าถึงปริศนาธรรมได้อย่างถูกต้องแท้จริง ดังที่ท่านฮะกุนินกล่าวไว้ว่า "ในการศึกษาเซนนั้น สิ่งที่สำคัญเป็นที่สุดก็คือการสร้าง ความหนักแน่นให้แก่วิญญานแห่งการสืบค้น ด้วยความแข็งแกร่งของวิญญานแห่งการสืบค้นนี้เอง ย่อมสร้างผลอันเลิศต่ออาการบรรลุชะโตะริ และด้วยการมีความแข็งแกร่งของวิญญานแห่งการสืบค้นอย่างเพียงพอ ก็ย่อมเป็นเครื่องรับประกันได้ซึ่งผลแห่งการบรรลุชะโตะริอย่างเข้มแข็ง"²⁸

ความมุ่งมั่นในการใช้วิญญานแห่งการสืบค้นในเซนนั้น ไม่เหมือนกับการตั้งใจมุ่งมั่นทำสิ่งต่างๆแบบทั่วไปเช่นการตั้งใจดูหนังสือ ตั้งใจทำงาน ฯลฯ เพราะความตั้งใจทั่วไปเหล่านั้นมักมีเวลาของมันและไม่ได้เป็นไปโดยต่อเนื่องตลอดเวลาเช่น ตั้งใจดูหนังสือทั้งคืน ตั้งใจทำงานให้เสร็จในสองเดือน เป็นต้น แต่สำหรับเซนแล้ว การใช้วิญญานแห่งการสืบค้นเพื่อพิจารณาปริศนาธรรมนั้นมันจะต้องเป็นไปอย่างไม่หยุดยั้งต่อเนื่องตลอดเวลา เช่นเมื่อได้รับปริศนาธรรมมาว่า "สุนัขมีพุทธภาวะหรือไม่?" ได้รับคำตอบว่า "มู" เราต้องนำ "มู" นั้นมาพิจารณาสืบค้นอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะนั่งจะนอน จะยืน จะเดิน จะรับประทานอาหาร จะปฏิบัติธรรม ฯลฯ จิตเราต้องจับจ้องเกาะติดกับปริศนาธรรมนั้นตลอดอย่างไม่หยุดยั้ง ซึ่งมันอาจกินเวลาเป็นหลายปีหรืออาจจะตลอดชีวิตก็เป็นได้ ซึ่งได้มีผู้เปรียบเทียบความมุ่งมั่นในการพิจารณาสืบค้นปริศนาธรรมอย่างไม่หวั่นไหวว่า "ในการค้นหาความจริงของปริศนาธรรม เราต้องนำจิตมุ่งมั่นเข้าสู่งานนั้น ดังแม่ไก่ที่กำลังกกไข่ ดังแมวที่กำลังไล่จับหนู ดังผู้โหยหิวที่กระวีกระวาดมองหาอาหารไปทุกที่ ดังผู้กระหน่ำน้ำกำลังฝ่าหาน้ำ ดังเด็กที่กำลังคิดถึงแม่ หากคุณมุ่งมั่นได้เช่นนั้น ย่อมเป็นสิ่งที่แน่นอนว่าความจริงแท้แห่ง

²⁷ Ibid, p. 92.

²⁸ Ibid, p. 125.

ปริศนาธรรมย่อมปรากฏแก่คุณ”²⁹ หรือดังที่ท่านฮุย-เน้ง (Hui-Neng) ได้เปรียบเทียบไว้อย่างชัดเจนว่า “หากท่านต้องการเข้าถึงความจริงแท้อันบริสุทธิ์ไร้อัตน ท่านต้องปฏิบัติตนดังผู้ที่อยู่บนหน้าผา อันลึกเป็นอย่างไร ยิ่ง พื้นหินก็เต็มไปด้วยตะไคร่ที่แสนลื่น และยิ่งยากจะหาที่ยืนอยู่ได้ ท่านไม่สามารถจะเดินหน้าหรือถอยหลังได้ ความตายกำลังปรากฏอยู่ตรงหน้าท่าน สิ่งเดียวที่เป็นความหวังคือเถาวัลย์ที่คุณเกาะไว้ได้ ชีวิตทั้งหมดฝากไว้กับการยึดจับเถาวัลย์นั้น ถ้าท่านปล่อยหรือคลายมือแม้แต่น้อย ร่างก็พร้อมจะร่วงลงสู่ก้นเหวและกระดูกแหลกละเอียด...”³⁰

จากตัวอย่างเปรียบเทียบข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความมุ่งมั่นต่อวิญญาณสืบค้นของเขานั้น เป็นความมุ่งมั่นอย่างยิ่งยวดเป็นอย่างไร ดังการยึดเกาะเถาวัลย์ที่หากปล่อยมือเมื่อใดก็ตายเมื่อนั้นทีเดียว นั่นคือเราต้องพิจารณาสืบค้นในปริศนาธรรมเหล่านั้นอย่างมั่นคงหนักแน่นโดยไม่หยุดยั้ง จึงจะทำให้ความจริงแท้ของปริศนาธรรมนั้นกระจ่างแก่เราได้ ดังที่ท่านคุ-หยิน (Ku-yin Ching-ch'in) กล่าวไว้ว่า

การค้นหาและคิดค้น (searching and contriving หรือ Kung-fu) นั้น เป็นหนทางปฏิบัติอันเยี่ยมที่สุด มันทำให้เสียงและความสับสนเข้าไม่ถึงเรา ตัดขาดเราออกจากสภาวะรบกวนทั้งหลาย ทำให้หยุดซึ่งการครุ่นคิดและจินตนาการ และทุ่มใจทั้งหมดให้กับการพิจารณาปริศนาธรรม เราต้องไม่ปล่อยให้ปริศนาธรรมอยู่ห่างจากจิตเรา ไม่ว่าจะนอน เดิน ยืน ไม่ต้องสนใจว่าเราอยู่ในสภาวะใด ไม่ว่าความปิติหรือสงสัย พยายามให้ทุกเวลามีปริศนาธรรมอยู่ในจิตและติดตามมันไปอย่างไม่ทอดทิ้ง เผื่อถามตัวเองด้วยปริศนาธรรมนั้นอย่างไม่ขาดสาย เมื่อเราเดินหน้าสืบค้นอย่างมุ่งมั่น เวลานั้นย่อมมาถึง เมื่อเกิดความเป็นไปไม่ได้อย่างสูงสุดที่คุณจะเดินหน้าสืบค้นต่อไป เหมือนดังสายน้ำใหญ่ที่ถูกปิดกั้นด้วยขุนเขารอบข้าง มันคือเวลาที่ไม้เลื้อยที่เคยพันกันอย่างยุ่งเหยิงจะคลายตัวออก เป็นเวลาที่ความแตกต่างระหว่างจิตและวัตถุธรรมจะถูกทำลายสิ้น เป็นเวลาที่การสืบค้นจะละลายสู่ความเป็นหนึ่งเดียวอย่างสมบูรณ์ยิ่ง การตื่นจากความยึดมั่นแบ่งแยกจะบังเกิด การบรรลุชะโงกอันยิ่งใหญ่จะเข้ามาแทนที่ อันนำมาซึ่งความสงบแห่งการสืบค้นและการค้นหาทั้งปวง³¹

ซึ่งจากคำกล่าวข้างต้นนี้ อาจทำให้เราพิจารณาถึงกระบวนการในการพิจารณาสืบค้นปริศนาธรรมได้ว่าเป็นกระบวนการที่เป็นไปตามสถานะของกฎ การสะสมตัว (Accumulation) การ

²⁹ Ibid, p. 92.

³⁰ Ibid, p. 94.

³¹ Ibid, p. 116.

อิ่มตัว (Saturation) และการแตกออก (Explosion)³² นั่นคือ เมื่อเรามุ่งมั่นพิจารณาสืบค้นปริศนาธรรมอย่างไม่หยุดยั้ง (สะสมตัว) จนถึงจุดที่การพิจารณานั้นมันเต็มเปี่ยมในจิต (อิ่มตัว) ความรู้แจ่มย่อมแสดงตนออกมาอย่างฉับพลัน (แตกตัว) ในที่สุด ซึ่งจากจุดนี้จะเห็นได้ว่า การใช้ปริศนาธรรมเป็นเครื่องมือนำพาสู่การรู้แจ้งนั้น ไม่ได้มีลักษณะการใช้ในแบบนิวทน์ที่ชี้ดวงจันทร์เพียงอย่างเดียว แต่เรายังต้องใช้มันเป็นเหมือนกำแพงที่คอยบีบอัดกดดันการพิจารณาของจิตเรา ให้แตกออกสู่ความรู้แจ้งอีกด้วย ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า "...เหมือนดังสายน้ำใหญ่ที่ถูกปิดกั้นด้วยขุนเขารอบข้าง..." คือ เราต้องใช้ปริศนาธรรม (ขุนเขา) มาคอยบีบอัดกดดันจิต (สายน้ำ) ของเรา ซึ่งในเรื่องนี้ท่านชุกติได้อธิบายไว้ว่า

ปริศนาธรรมนั้นไม่ได้เป็นแสงสว่างแห่งเหตุผล แต่มันเป็นดัง "กำแพงเหล็ก" และ "ภูเขาเงิน" ที่คอยต่อต้านการเดินทางหน้าของการครุ่นคิดและจินตนาการ ซึ่งทำให้เขาไม่มีทางเลือก นอกจากการละทิ้งเหตุผลเหล่านั้นเสีย แต่เขาต้องไม่ยอมแพ้ในการใช้วิญญานแห่งการสืบค้น เพื่อสร้างตนให้แข็งแกร่งเพียงพอที่จะทำลายกำแพงเหล็กนั้น และเมื่อใดที่ปริศนาธรรมถูกแสดงในจังหวะที่เหมาะสม มันจะไม่มาทำลายวิญญานแห่งการสืบค้นของเขาแต่กลับจะเป็นตัวกระตุ้นที่สำคัญในการบรรลุความจริงแท้³³

ดังนั้น หากเราจะสรุปรูปแบบของการใช้ปริศนาธรรมในฐานะเครื่องมือในการนำไปสู่ความรู้แจ้งแล้ว เราอาจแสดงออกมาได้ในสามรูปแบบดังต่อไปนี้

1. เครื่องมือในการกระตุ้นการขุดคิด คือเมื่อได้รับปริศนาธรรมมาในครั้งแรก ๆ หรือได้รับปริศนาธรรมใหม่ ๆ ปริศนาธรรมจะถูกใช้เป็นเครื่องมือที่ช่วยกระตุ้นการขุดคิดต่อความจริงแท้ขึ้นมา เช่นการตอบว่า "มู" ในคำถาม "สุนัขมีพุทธภาวะหรือไม่?" ย่อมเป็นการกระตุ้นให้จิตเราขุดคิดต่อความจริงแท้ที่เหนือการใช้ความคิดเหตุผลทั่วไป ถือได้ว่าเป็นการเริ่มของนิวทน์ที่ชี้ดวงจันทร์ อันนำมาสู่จุดเริ่มต้นของสภาวะสะสมตัว

2. เครื่องมือในการบีบค้นความคิด คือเมื่อเรานำปริศนาธรรมนั้นมาพิจารณาสืบค้นอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้งแล้ว ปริศนาธรรมนั้นจะเริ่มเปลี่ยนตัวเองเป็นเครื่องมือที่จะสร้างกำแพงที่คอยบีบค้นกดดันให้เราจนมุมต่อการใช้ความคิดเหตุผลต่าง ๆ จนจิตไม่มีทางเลือกนอกจากหยุดการใช้ความคิดและหาทางออกทางอื่น เช่นเมื่อพิจารณาปริศนาธรรม"มู" ที่ได้มาอย่างต่อเนื่อง ความลับสนกระวนกระวายในจิตด้วยการไม่สามารถหาคำตอบให้แก่มันด้วยความคิดเหตุผลใด ๆ ได้ย่อมเกิดขึ้นอย่างไม่หยุดยั้งและสะสมความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ เรียกได้ว่าเป็นการสร้างวิกฤต

³² Ibid, p. 61.

³³ Ibid, p. 123.

การณ์(crisis) หรือสภาวะคับขันให้เกิดขึ้นในจิตใจอย่างต่อเนื่อง จนมันหมดหนทางไปโดยสิ้นเชิงในที่สุด นั่นคือเป็นการเข้าสู่สภาวะอิมัตวหลังจากผ่านการสะสมตัวมาอย่างต่อเนื่อง

3. เครื่องมือในการจุดประกายความรู้แจ้ง คือเมื่อเราพบทางตันโดยสิ้นเชิงต่อการพิจารณาสืบค้นปริศนาธรรมนั้น แต่เราก็ยังไม่หยุดความพยายามในการใช้วิญญานแห่งการสืบค้น ก็จะเป็นปริศนาธรรมนี้เอง ที่จะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการจุดประกายหรือระเบิดความบีบคั้นนั้นออกสู่ความรู้แจ้งโดยฉับพลัน เหมือนลูกโป่งที่ใส่น้ำจนเต็มเปี่ยม เมื่อถูกเข็ม (ปริศนาธรรม) ที่มแทงเพียงเล็กน้อย น้ำ (จิต) ที่อยู่ภายในก็ยอมแตกทะลักออกมาสู่ภายนอก (ความรู้แจ้ง) ได้ โดยผู้ที่จะเป็นผู้มอบปริศนาธรรมนั้นก็คืออาจารย์นั่นเอง อาจารย์จะเป็นผู้คอยทำหน้าที่ตรวจสอบและเพิ่มเติมความบีบคั้นนั้นอยู่เสมอ จนเมื่อเห็นว่าเราอยู่ในสภาวะอิมัตวอย่างเต็มที่แล้ว ก็จะทำหน้าที่เป็นผู้จุดประกายพลังที่เก็บสะสมไว้นั้นให้แตกออกด้วยการให้ปริศนาธรรมต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นอะไรก็ได้ไม่ว่า การตี การตบหน้า การตะโกน ฯลฯ ตามความเหมาะสมที่จะช่วยเปิดทางสู่การรู้แจ้งควาจริงแท้ให้แก่ศิษย์ได้ หรือในบางครั้งแม้ไม่มีอาจารย์คอยจุดประกาย แต่ด้วยธรรมชาติของสิ่งที่ถูกปิดกั้นจนอิมัตวเต็มที่ย่อมจะแตกออก ปริศนาธรรมที่เคยปิดกั้นบีบคั้นเรานั้น ก็จะแปรสภาพตัวเองโดยธรรมชาติแห่งการอิมัตว กลายเป็นเครื่องมือที่ช่วยผลักดันจากภายในให้จิตเราแตกออกสู่ความรู้แจ้งได้เช่นกัน ดังบางครั้งที่เราพบว่ามีผู้บรรลุธรรมด้วยการเพียง ได้ยินเสียงหินกระทบกัน ไฟที่ดับอย่างฉับพลัน เป็นต้น นั่นก็เป็นเพราะเขาได้ผ่านสภาวะแห่งการสะสมตัวอย่างต่อเนื่องจนอิมัตว ซึ่งพร้อมจะแตกตัวอยู่ทุกเมื่อด้วยเพียงการกระทบเบา ๆ ดังนั้นเมื่อมีอะไรที่มากระทบอย่างเหมาะสมกับสภาวะของมัน มันก็พร้อมจะแตกตัวสู่การรู้แจ้งโดยฉับพลันทันใด

ดังนั้น แม้ปริศนาธรรมจะมีลักษณะที่เป็นปฏิทัศน์ อันดูยากจะเข้าใจและเหมือนต้องการจะปฏิเสธการพยายามทำความเข้าใจมันด้วยความคิดเหตุผลทั่ว ๆ ไป แต่จริง ๆ แล้วหากพิจารณาจากวิธีการในการใช้ปริศนาธรรมในฐานะเครื่องมือสู่ความรู้แจ้งข้างต้น ก็ดูเหมือนเซนก็ไม่ได้ต้องการจะปฏิเสธความคิดเหล่านั้นโดยสิ้นเชิงเสียทีเดียว ซึ่งในเรื่องนี้มักมีผู้เข้าใจผิดอยู่เสมอ ดังที่ท่านไท-หุย (Tai-hui) ได้กล่าวไว้ว่า

มีอยู่สองลักษณะที่มักเป็นความผิดพลาดจากการศึกษาเซน พวกหนึ่งคือการพวกที่คิดว่ามีสิ่งอันมหัศจรรย์ซ่อนอยู่หลังคำและประโยคทั้งหลาย เขาเหล่านั้นจึงพยายามรำเรียนในคำและประโยคเหล่านั้นอย่างมากมาย ส่วนอีกพวกหนึ่งกลับสุดโต่งไปอีกข้าง เขาลืมไปว่าภาษาเหล่านั้นเป็นดังนิ้วที่ชี้สู่ดวงจันทร์ เขาจึงปฏิเสธการรำเรียนผ่านภาษาทั้งปวง แล้วหันไปนั่งหลับตาคล้าย

คนที่ตายแล้ว เขาเรียกว่าการนั่งเงียบ (quiet-sitting) เป็นการเข้ามานภายในและไร้การโต้ตอบ ซึ่งทั้งสองทางล้วนเป็นทางที่ผิดในเซนทั้งสิ้น³⁴

นั่นคือ คนเรามักมองอะไรอย่างยึดมั่นแบ่งแยก พอบอกไม่ถูกก็ต้องผิด พอบอกไม่สูงก็ต้องเตี้ย พอบอกภาษาความคิดไม่อาจนำเราเข้าสู่ความจริงแท้ได้ ก็กลับละทิ้งภาษาความคิดแล้วไปนั่งนิ่งดังคนตาย ซึ่งมันผิดหลักการที่แท้จริงของเซน เพราะภาษาและความคิดนั้น แม้ตัวมันเองจะไม่สามารถนำเราเข้าสู่ความจริงแท้ได้ แต่มันก็เป็นเครื่องมือสำคัญที่ขาดไม่ได้ในการนำพาเราสู่ความจริงนั้น ดังนั้นที่ผู้ดวงจันทร์ที่ลำพังการมองนั้นนั้นไม่อาจทำให้เราเห็นดวงจันทร์ได้ แต่มันก็เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะชี้ให้เราเห็นไปประจักษ์กับดวงจันทร์ที่แท้จริงด้วยตัวเอง นั่นก็คือหนทางที่ถูกนั้น ไม่ใช่การไปปฏิเสธเครื่องมือเหล่านั้นว่าไม่ใช่ความจริงแท้ แต่ต้องรู้จักใช้มันให้ถูกทางคือ ใช้มันในฐานะเครื่องมือเพื่อเครื่องมืออย่างแท้จริง ซึ่งก็หมายถึงการใช้มันอย่างมันเป็นเครื่องมือจริง ๆ โดยไม่ไปยึดมั่นถือมั่นกับมันนั่นเอง คืออย่าได้เข้าใจว่าเครื่องมือคือจุดหมายปลายทาง เพราะเมื่อเข้าใจเช่นนั้น มันย่อมนำมาสู่การปฏิเสธการใช้เครื่องมือเพราะคิดว่ามันไม่ใช่จุดหมายปลายทาง เปรียบได้ดังเมื่อเราต้องการข้ามแม่น้ำ เมื่อมีแพ (ซึ่งได้แก่ เครื่องมือคือภาษา ความคิดต่าง ๆ) อยู่ตรงหน้า เราก็ต้องใช้มันข้ามไป ไม่ใช่มาปฏิเสธเพราะมันไม่ใช่ฝั่งโน้น (หมายถึง การรู้แจ้งความจริง) เลยไม่ขึ้นใช้ แต่เมื่อเราใช้แพพาเราล่องข้ามมาถึงอีกฝั่งแล้ว เราก็ต้องทิ้งแพไว้ที่ชายฝั่งนั้น ไม่ใช่ไปยึดมั่นแบกมันเดินต่อไป

ในเรื่องการพิจารณาสืบค้นปริศนาธรรมอย่างผิดทางหรือการใช้เครื่องมืออย่างไม่ถูกต้องนี้ ก็ได้มีอาจารย์เซนหลายท่านได้คอยตักเตือนไว้อยู่เสมอเช่น ท่านทวย-หยิน (T'ui-yin) ที่กล่าวไว้ในข้อเตือน 10 ประการในการศึกษาปริศนาธรรมคือ³⁵

1. อย่าคาดคะเนด้วยความคิดจินตนาการ
2. อย่าละความใส่ใจต่ออาจารย์
3. อย่าดึงความหมายมันออกมาอย่างที่ปริศนาธรรมมีฐานะเป็นภาษา
4. อย่าพยายามพิสูจน์ภาษาเหล่านั้น
5. อย่าเข้าใจปริศนาธรรมในฐานะวัตถุของความคิด (an object of thought)
6. อย่านำเซนเข้าไปในสภาวะแห่งความนิ่งเฉย
7. อย่าตัดสินปริศนาธรรมด้วยความคิดแบบทวินิยม
8. อย่าใช้ปริศนาธรรมในจุดยืนของความว่างเปล่าสูงสุด (absolute emptiness)
9. อย่าให้เหตุผลกับปริศนาธรรม

³⁴ Ibid, p. 79.

³⁵ Ibid, p. 93.

10. อย่ารอให้ชะโตะริมาบังเกิดกับเราเอง

หรือดังที่ท่านซุสูกิก็ได้แสดงไว้ในกระบวนการแห่งการสูงอมของจิต³⁶ ดังต่อไปนี้

1. อย่าสนใจสิ่งทั้งหลายในโลก

2. อย่านำตนเข้าสู่สภาวะแห่งความเยียบ

3. อย่าทำตนให้ถูกรบกวนด้วยสภาวะทวินิยม

4. จ้องมองมันเหมือนแมวที่จ้องมองหนู

5. รวบรวมพลังจิตทั้งหมดให้แน่นในปริศนาธรรม

6. อย่าพยายามเข้าใจมันด้วยความคิด

7. อย่าพยายามแสดงความฉลาดต่อมัน

8. อย่าเข้าสู่สภาวะแห่งการไม่ทำอะไรเลย (doing-nothing-ness)

9. อย่าเข้าสู่สภาวะแห่งความว่างสุดท้าย (temporary state of transparency for finality)

10. อย่าท่องบ่นปริศนาธรรมดังเป็นบทสวด (Nembutsu practice)

จะเห็นได้ว่าการใช้ภาษาและความคิดในฐานะเครื่องมือเพื่อนำไปสู่การรู้แจ้งนั้น แม้แต่ในข้อตกเตือนเอง ก็ยังดูเหมือนมีลักษณะที่บีบคั้นกดดันความคิดของเราให้ชะงักงันเป็นอย่างยิ่ง นั่นคือ จะใช้เหตุผลก็ไม่ได้ จะพิสูจน์ภาษา ก็ไม่ได้ จะเข้าใจมันก็ไม่ได้ จะนิ่งเฉยก็ไม่ได้ หรือแม้แต่จะพยายามทำจิตให้ว่างก็ยังไม่ได้อีก ทั้ง ๆ ที่มันดูมีสภาวะใกล้เคียงกับความจริงแท้มาก (เพราะความว่างที่เกิดจากความคิดว่าว่างนี้ มันไม่ใช่ความว่างที่แท้จริง เป็นเพียงมายาที่จิตสร้างขึ้นเท่านั้นคือ ในความว่างที่เราคิดขึ้นนั้น มันก็ยังมีความว่างอยู่ จึงทำให้มันไม่ใช่ความว่างอย่างแท้จริงเลย) เป็นต้น

ซึ่งจากตัวอย่างข้อตกเตือนที่มีลักษณะบีบคั้นกดดันข้างต้นนี้ คงทำให้เรียกได้ว่าเป็นการพิจารณาสืบค้นปริศนาธรรมนั้น เป็น “การใช้ความคิดเพื่อทำลายความคิด” โดยแท้ทีเดียว นั่นคือ หากมาพิจารณาจริง ๆ แล้ว การเริ่มศึกษาเช่นนั้น เราก็ยังคงใช้การพิจารณาไปตามภาษาความคิดโดยปกติ แต่ด้วยลักษณะของปริศนาธรรมที่เป็นปฏิทัศน์นั้น มันยอมทำหน้าที่ไปกระตุ้นให้ความคิดเหตุผลเหล่านั้นเกิดปฏิกิริยาต่อต้านกับความคิดเหตุผลของตัวเอง (เมื่อใช้ความคิดพิจารณาปริศนาธรรมแล้วเกิดความไม่เข้าใจ ความคิดเหล่านั้นยอมถูกปิดกั้นและหันกลับมาสรางกำแพงที่ต่อต้านปิดกั้นสะสมความคิดที่ไม่เข้าใจและไม่มีทางไปของตนเอง ให้ก่อตัวหนาแน่นขึ้นในสภาวะของการสะสมตัว และเมื่อมันอิมตัวอย่างเต็มที่แล้ว มันยอมแตกออกสู่ความรู้แจ้งด้วยตนเองในที่สุด) และความคิดเหล่านั้นเองที่จะหันมาทำลายกันเองจนหมดสิ้น จนเกิดเป็นความว่างอย่างยั่งยืน

³⁶ Ibid, p.127.

เป็นสภาวะแห่งการรู้แจ้งนั่นเอง ดังนั้นลักษณะการใช้งานปริศนาธรรมที่แฝงอยู่อย่างลึกซึ้งก็คือ การทำให้เกิดสภาวะเดียวกับคำกล่าวที่ว่า “หนามยอกเอาหนามบ่ง” ในความคิดเหตุผลอันเต็มไป ด้วยความยึดมั่นถือมั่นแบ่งแยกนั่นเอง โดยมีปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ปริศนาธรรมสามารถทำงาน ทำลายความคิดด้วยความคิดได้อย่างเต็มที่นั่นก็คือ การมีวิญญูณแห่งการสืบค้นอย่างไม่ทอดย หนุดยั้งนั่นเอง เพราะด้วยการสืบค้นที่ไม่หยุดยั้งเท่านั้นที่จะสามารถทำให้เกิดการสะสมตัวของ ความคิดที่โดนปฏิกริยาจากปริศนาธรรมอันจะช่วยปิดกั้นทำลายความคิดอันยึดมั่นถือมั่นได้ และ ด้วยความไม่หยุดยั้งนั่นเอง ที่จะทำให้เกิดสภาวะต่อเนื่องแห่งการสะสมตัว อิ่มตัว และแตกออกสู่ ความรู้แจ้งในที่สุด (นั่นคือปริศนาธรรมทำหน้าที่เหมือนเป็นผู้นำเชื้อแห่งความยึดมั่นถือมั่นแบ่ง แยกออกมาทำให้เป็นเชรุ่ม ที่จะฉุดกลับเข้าไปทำลายเชื้อเดิมที่ยังหลงเหลืออยู่ให้หมดสิ้นไป ซึ่ง เมื่อทำลายได้แล้วเชื้อทั้งสองก็ยอมทำลายกันเองจนหมดสิ้นไปทั้งคู่ ไม่เหลือพิษภัยใด ๆ อีกต่อไป) ดังนั้นสิ่งสำคัญที่สุดสิ่งหนึ่งที่เราสามารถเข้าใจและปฏิบัติได้ง่าย ในการพิจารณาสืบค้นปริศนา ธรรมก็คือ การที่เราต้องมีความมุ่งมั่นอย่างไม่ทอดยหนุดยั้งในการใช้วิญญูณแห่งการสืบค้น ไม่ ว่าจะอยู่ที่ใดเวลาใด กำลังทำอะไร หรือจะเข้าใจหรือไม่เข้าใจในปริศนาธรรมเหล่านั้นก็ตาม ซึ่งเมื่อ ทำได้เช่นนี้แล้ว ส่วนที่เหลือนั้น อาจารย์ ปริศนาธรรม รวมทั้งธรรมชาติแห่งกระบวนการสู่ความรู้ แจ้งย่อมจะดำเนินการจัดการของมันได้เองตามเหตุปัจจัย เพียงแต่เราต้องใส่พลังงานให้มันอย่าง ไม่หยุดยั้งยอ่หื้อ และเมื่อใดที่เหตุปัจจัยดำเนินไปอย่างเหมาะสมถึงที่สุดแล้ว เมื่อนั้นความเข้าใจ ในปริศนาธรรมอย่างถูกต้องสมบูรณ์ที่สุดย่อมเกิดกับผู้ปฏิบัติอย่างไม่ต้องสงสัย

เมื่อการบรรลุความจริงได้เกิดขึ้นกับผู้ปฏิบัติแล้ว การทำความเข้าใจหรือการตอบคำถาม ต่อปริศนาธรรมนั้น ก็ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่สามารถทำได้อย่างอัตโนมัติเป็นธรรมชาติและง่ายดาย เป็นอย่างยิ่ง ดังที่ท่านไดโอ โคะกุฉิ (Dai-o Kokushi) ได้กล่าวไว้ว่า “ในการตอบคำถามนั้น เราไม่ ควรครุ่นคิดในความหมายของคำถามนั้นแต่ก็ไม่ใช่อะไรจากมัน อย่าใช้เหตุผลแต่ก็ไม่ใช่อะไรถึง เหตุผล จงตอบสนองมันอย่างไรการไตร่ตรอง เหมือนระฆังที่ดังเมื่อถูกตี เหมือนคนที่ขานรับเมื่อมี คนเรียกชื่อ เมื่อปราศจากการค้นหา ปราศจากการไตร่ตรอง ปราศจากการค้นคิดหาความหมาย เหล่านั้น คำตอบทั้งหลายย่อมไม่มีอยู่ และไม่มีเหลือแม้แต่ความรู้แจ้ง”³⁷ นั่นคือ เมื่อบรรลุความ จริงแท้แล้ว ทุกสรรพสิ่งย่อมล้วนปรากฏเป็นความว่างอย่างยิ่งสำหรับผู้ปฏิบัติ ว่างจากชื่อ จากรูป ลักษณะ จากความยึดมั่นแบ่งแยกทั้งปวง เป็นความว่างอันเป็นหนึ่งเดียวกัน มีอิสระอย่างแท้จริงสูง สุด ดังนั้นเมื่อต้องการแสดงตอบชี้แจงอธิบายต่อสภาวะเช่นนั้น จึงยอมไม่อาจจะใช้ภาษาความคิด เหตุผลอันแฝงไว้ด้วยความยึดมั่นถือมั่นแบ่งแยกเหล่านั้นมาอธิบายได้ แต่ด้วยการสื่อสารต่อคนทั่ว ไปนั้นยังจำเป็นต้องใช้ภาษาอยู่ ผู้บรรลุความจริงก็จึงยังต้องใช้ภาษาในการแสดงความจริงให้

³⁷ Ibid, p. 58.

ปรากฏอยู่ แต่ก็เป็นลักษณะของการใช้ภาษาแห่งความจริงแท้ที่เป็นอิสระจากภาษาทั้งปวง ดังการตอบที่เหมือนระฆังดังเมื่อถูกตี คนตอบรับเมื่อถูกเรียกชื่อ นั่นคือเมื่อบรรลุความจริงแท้แล้ว ผู้ปฏิบัติย่อมปราศจากความยึดมั่นแบ่งแยกในความคิด เหตุผล ภาษาทั้งปวง ดังนั้นทุกสิ่งย่อมไม่มีความแตกต่างกัน ไม่ว่าจะ พุทธ เมฆ ต้นไม้ ภูเขา ช้าง ฯลฯ ก็ล้วนไม่มีความต่างกันต่อหน้าความว่างอันเป็นหนึ่งเดียวกัน ด้วยเหตุนี้การตอบของผู้บรรลุความจริงย่อมอาจมีลักษณะดังการตอบเมื่อถูกเรียกชื่อได้คือ เขาเหล่านั้นย่อมตอบอย่างไม่ยึดติดในภาษาความคิด ดังนั้นเขาอาจตอบไปตามสิ่งที่ตนสัมผัสกระทบเช่น เมื่อถูกถามว่า “ท่านโพธิธรรมมาเมืองจีนนั้นมีความหมายว่าอะไร ?” ก็ตอบว่า “มีต้นสนอยู่ที่ลานวัด” หรือถามว่า “อะไรคือหลักธรรมพื้นฐานในพุทธศาสนา ?” ก็ตอบว่า “โอ ! ต้นไม้ก่อนนี้ช่างสูงระฟ้าเสียนี่กระไร ส่วนกอไม้ทางโน้นช่างเตี้ยติดดินเสียเหลือเกิน” เป็นต้น การตอบเช่นนี้ผู้ตอบไม่ได้ครุ่นคิดเหตุผลในการตอบเลยแม้แต่น้อย แต่เป็นการตอบไปตามสิ่งที่มากระทบเช่น ระหว่างตอบอาจเห็นต้นไม้ในสวนพอดีก็กล่าวออกไป แต่การกล่าวเช่นนี้ก็ไม่ใช่การกล่าวอย่างไร้ค่า แต่ในทางตรงกันข้ามมันกลับเป็นการกล่าวที่แสดงสภาวะความจริงแท้ผ่านภาษาความคิดอันจำกัดได้อย่างดียิ่ง เพราะในความจริงแท้ย่อมไม่มีการยึดมั่นแบ่งแยก ดังนั้นต้นไม้อันกับหลักธรรมในพุทธศาสนาจึงไม่มีความแตกต่างกันต่อหน้าผู้บรรลุถึงความว่างอันยิ่ง ดังนั้นสำหรับผู้เข้าถึงความจริงแท้แล้วการตอบย่อมเป็นอิสระเป็นอย่างสูงสุดที่จะตอบไปทางใดก็ได้เพราะหมดความยึดมั่นในภาษาความคิดทั้งปวงแล้ว ซึ่งอาจทำให้ปุถุชนทั่วไปยากจะเข้าใจได้ อยู่บ้าง ดังที่ท่านซุสติกกล่าวไว้ว่า “ชะโตะรินั้น มีลักษณะการแสดงออกทางภาษาที่ไม่อาจเข้าใจได้ด้วยจิตทั่ว ๆ ไป บางครั้งการตอบสนองที่แสดงออกมานั้น อาจเป็นเพียงการแสดงความรู้สึกที่ประสบออกมา ซึ่งไม่อาจเข้าใจต่อผู้ที่ไม่เคยมีความรู้สึกเช่นนั้นด้วยตนเอง”³⁸ นั่นคือด้วยความเป็นอิสระอย่างยิ่งนี้เอง ที่ทำให้ผู้ยังคิดไปตามภาษาเหตุผล และไม่เคยประสบความจริงแท้ ยากจะเข้าใจได้ เพราะบางครั้งการตอบปริศนาธรรมก็เป็นเพียงการใช้ภาษาบรรยายความรู้สึกเท่านั้น เช่น เมื่อถามว่า “สุนัขมีพุทธภาวะหรือไม่ ?” ก็ตอบว่า “มู” คำว่า “มู” นั้น มันเป็นเพียงการแสดงออกทางอารมณ์แห่งความว่างอย่างยิ่งที่ได้ไปประสบมาผ่านทางภาษาเท่านั้น เหมือนการกล่าวว่า “โห้ย !” เมื่อเราเจ็บ ดังนั้นเราจึงไม่อาจเข้าใจคำตอบของปริศนาธรรมนี้ได้เลยเพราะเรายังไม่เคยไปประสบกับความว่างอย่างยิ่งนั้นด้วยตนเอง แต่เมื่อใดที่เราบรรลุความจริงแท้แล้ว ไม่ว่าจะเป็ปริศนาธรรมแบบใดก็ย่อมเป็นเรื่องธรรมดาที่ง่ายตายต่อเราในการจะตอบหรือชี้แจงใด ๆ เพราะเราได้มายืนอยู่ในความเป็นหนึ่งเดียวกับปริศนาธรรมเสียแล้ว ไม่ว่าจะตอบหรือกล่าวอะไรก็ล้วนเป็นปริศนาธรรมเป็นภาษาอันแสดงถึงสภาวะแห่งความรู้แจ้งทั้งสิ้น ด้วยเหตุแห่งการละวางจากความยึดมั่นถือมั่นแล้วทั้งปวง

³⁸ Ibid, p. 58.

3.7 ตัวอย่างประสบการณ์ในการปฏิบัติเซน

แม้จะได้ทำการแสดงวิธีการในการทำความเข้าใจปริศนาธรรมมาอย่างละเอียดชัดเจนพอสมควรแล้ว แต่ก็อาจจะยังไม่สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนเต็มที่เลย หากไม่ได้ยกตัวอย่างประสบการณ์จริงของอาจารย์เซนท่านต่าง ๆ ในกระบวนการการปฏิบัติเซนเพื่อนำสู่ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง โดยอาศัยปริศนาธรรมเป็นเครื่องมือ เพราะเซนเป็นเรื่องของประสบการณ์ตรง การอธิบายด้วยภาษาต่างๆ จึงอาจไม่เพียงพอที่จะทำให้เข้าใจได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ด้วยเหตุนี้จึงจะได้ยกตัวอย่างประสบการณ์ของอาจารย์เซนต่าง ๆ พร้อมคำอธิบาย มาเพิ่มเติมเพื่อให้การแสดงหนทางในการทำความเข้าใจปริศนาธรรมมีความกระจ่างชัดเจนยิ่งขึ้นดังต่อไปนี้

1. ท่านลิน-ซี (ค.ศ.?-866) ท่านลิน-ซี (ผู้ก่อตั้งสำนัก “ลินซี” ในจีน หรือ ในญี่ปุ่นเรียกว่า “รินไซ”) นั้น ได้ศึกษาเซนอยู่ในสำนักของท่านฮวง-โปมานานพอสมควร วันหนึ่งหัวหน้าพระก็มาถามท่านว่า

“เธอมาอยู่ที่นี้นานเท่าไรแล้ว ?”

“สามปีครับ”

“เธอเคยเข้าพบท่านอาจารย์หรือยัง ?”

“ยังเลยครับ”

“ทำไมเล่า ?”

“ผมไม่ทราบว่าจะถามอะไรกับท่าน”

หัวหน้าพระจึงได้แนะนำท่านลิน-ซีให้ไปถามว่า “อะไรคือหลักของพุทธศาสนา ?” แต่เมื่อท่านลิน-ซีเข้าไปถามท่านฮวง-โปเช่นนั้น กลับถูกตีกลับมา เมื่อหัวหน้าพระทราบ ท่านก็ให้กำลังใจและให้กลับไปพบท่านฮวง-โปอีก แต่เมื่อท่านลิน-ซีเข้าไปพบอีก กลับถูกท่านฮวง-โปตีกลับมาทั้งสามครั้ง

สุดท้ายท่านลิน-ซีจึงคิดว่า ควรจะไปหาอาจารย์คนอื่นจะดีกว่า ซึ่งหัวหน้าพระก็เห็นด้วย และท่านฮวง-โป ก็ได้ส่งท่านไปหาท่านไท-หยู (Tai-yu) เมื่อเดินทางไปถึง ท่านไท-หยูก็ถามว่า

“เธอมาจากไหน ?”

“มาจากสำนักท่านฮวง-โปครับ”

“ท่านฮวง-โปสอนอะไรให้แก่เธอบ้าง ?”

“เมื่อผมถามท่านถึงหลักอันแท้จริงในพุทธศาสนา ท่านกลับตีผมทุกครั้งโดยไม่เคยสอนอะไรเลย ผมอยากทราบที่ผมทำผิดอะไร”

ท่านไท-หยูกล่าวว่า “ไม่มีใครมีเมตตายิ่งกว่าอาจารย์ของเธอ แต่เธอยังจะอยากรู้อีกหรือว่าเธอทำผิดอะไร”

เมื่อได้ยินเช่นนั้น ท่านลิน-ซิกก็ตาสว่างรู้แจ้งความจริงอย่างฉับพลัน รู้ถึงความหมายที่แท้จริงที่ท่านฮวง-โปทำเช่นนั้น และกล่าวว่า “ไม่มีอะไรมากเลย ในพุทธศาสนาของท่านฮวง-โป !”

ท่านไท่-หฺยูรีบคว้าคอเสื้อของท่านลิน-ซิกขึ้นมาแล้วกล่าวว่า “ตอนแรกเธอบอกว่าไม่เข้าใจ แต่ตอนนี้กลับบอกว่าไม่มีอะไรมากในพุทธศาสนาของท่านฮวง-โป เธอหมายความว่ายังไง ?”

ท่านลิน-ซิกไม่ตอบอะไรแต่กลับชกเข้าไปที่ชายโครงของท่านต้า-หฺยูสามครั้ง ท่านไท่-หฺยูจึงปล่อยท่านลิน-ซิกแล้วกล่าวว่า “อาจารย์ของเธอคือท่านฮวงโป ไม่มีธุระอะไรที่เกี่ยวกับฉันอีก”

เมื่อท่านลิน-ซิกกลับมาถึง ท่านฮวง-โปก็เรียกไปถามว่า

“ทำไมเธอกลับมาเร็วนักเล่า ?”

“เป็นเพราะความเมตตาประดุจมารดาของท่าน”

ท่านฮวง-โปกล่าวว่า “หากฉันได้ไปพบเจ้าไท่-หฺยู เมื่อใด ฉันจะต้องฟาดเขาสักยี่สิบที”

“ไม่ต้องรอรอครีบ เขาเสียเดี๋ยวนี้เลย” เมื่อพูดจบท่านลิน-ซิกก็หันไปตบท่านฮวง-โปทันที แต่ท่านฮวง-โปกลับหัวเราะว่าด้วยความพอใจ³⁹

จากประสบการณ์ของท่านลิน-ซิกจะเห็นได้ว่า เป็นกระบวนการที่ทั้งเรื่องของอาจารย์และความมุ่งมั่นในวิญญานแห่งการสืบค้นล้วนมีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการบรรลุธรรมของท่าน นั่นคือ ในช่วง 3 ปีที่ท่านลิน-ซิกอยู่ในสำนักท่านฮวง-โปนั้น ไม่ใช่สามปีที่ไร้ค่าแน่นอน ท่านย่อมต้องผ่านการศึกษาปริศนารธรรมมาอย่างหนักหน่วง ซึ่งเท่ากับเป็นการเริ่มต้นของสภาวะการสะสมตัว จนเมื่อสะสมไปได้ถึงระดับหนึ่ง ซึ่งหัวหน้าพระอาจารย์จะสังเกตเห็นจากการตรวจสอบอยู่เสมอ และรู้ว่าถึงเวลาที่จะได้รับการชี้แนะบางอย่างเพื่อความก้าวหน้าแล้ว จึงแนะนำให้ไปพบท่านฮวง-โป และท่านฮวง-โปก็ได้ช่วยกระตุ้นชี้แนะด้วยการตีเสียหลายที ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มความกดดันบีบคั้นให้กับท่านลิน-ซิกมากขึ้น และท่านยังรู้ถึงสภาวะที่เหมาะสมที่จะช่วยให้ท่านลิน-ซิกบรรลุธรรมได้ จึงได้ส่งท่านไปหาท่านไท่-หฺยู โดยตลอดการเดินทางนั้นแน่นอนว่า ท่านลิน-ซิกย่อมยังคงมีความมุ่งมั่นในการใช้วิญญานแห่งการสืบค้นอย่างไม่หยุดยั้ง จนสามารถเข้าสู่สภาวะอิมตัว และเมื่อท่านไท่-หฺยูพบ ท่านก็เพียงสะกิดด้วยปริศนารธรรมอีกเพียงเล็กน้อย สภาวะแห่งการแตกออกสู่ความรู้แจ้งก็ปรากฏขึ้นอย่างฉับพลันทันใด ส่วนการแสดงออกของท่านลิน-ซิกหลังจากนั้นเช่นการชก การตบต่าง ๆ ก็เป็นเพียงการแสดงออกของผู้ที่หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสิ้นเชิงจากความยึดมั่นถือมั่นแบ่งแยกในความคิดเหตุผลภาษาทั้งปวงแล้วเท่านั้น

³⁹ Ibid, pp. 43-44.

2. ท่านเต้-ชาน (Te-Shan) (ค.ศ.780-865) ท่านเป็นผู้ที่ศึกษา “วัชรสูตร” และพระสูตรต่างๆ อย่างหนักหน่วงและซ้ำของ ต่อมาเมื่อท่านได้ยืมข่าวถึงสำนักเซนฝ่ายใต้ (The Southern School) ที่สามารถเข้าถึงพุทธะได้อย่างฉับพลันด้วยเพียงการศึกษาเข้าไปในธรรมชาติภายในตนเอง ท่านเต้-ชานคิดว่ามันเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง จึงได้เดินทางลงใต้เพื่อจะมาโต้แย้งกับการสอนดังกล่าว

จุดหมายแรกของท่านคือหลุง-ตัน (Lung-t'an) ซึ่งเป็นที่พำนักของท่านชุง-สิน (Ch'ung-hsin) โดยระหว่างทางท่านได้พบโรงน้ำชาแห่งหนึ่ง จึงเข้าไปหาหญิงเจ้าของร้านเพื่อจะหาอะไรมาดับกระหาย เมื่อหญิงเจ้าของร้านเห็นท่าน จึงถามว่า

“ท่านแบกอะไรไว้บนหลังหรือ ?”

“มันเป็นวัชรสูตร”

“จริงหรือ ! ถ้าเช่นนั้นดิฉันขอถามพระคุณเจ้าสักอย่างหนึ่ง ถ้าพระคุณเจ้าตอบได้อย่างน่าพอใจ ดิฉันจะถวายน้ำชาให้ท่านดื่มโดยไม่คิดเงิน แต่ถ้าตอบไม่ได้ก็ขอนิมนต์พระคุณเจ้าไปที่อื่นก็แล้วกัน”

ท่านเต้-ชานตอบรับ หญิงคนนั้นจึงถามว่า

“คำกล่าวในพระสูตรนั้นมีอยู่ว่า จิตเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแสดงได้ไม่ว่าในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต แล้วจิตแบบใดเล่าที่ท่านต้องการแสดง ?”

คำถามนี้ทำให้ท่านเต้-ชานถึงกับชะงักงัน และต้องจากมาโดยปราศจากมือกลางวัน และท่านเริ่มหนักใจในภาระที่จะต้องเผชิญหน้ากับอาจารย์เซนที่ท่านตั้งใจจะมาโต้แย้ง อย่างไรก็ตาม ไรก็ดีท่านก็ได้เดินทางจนมาพบกับท่านชุง-สิน เจ้าสำนักหลุง-ตัน และได้กล่าวขึ้นว่า

“ข้าพเจ้าเคยได้ยินคนพูดถึงหลุง-ตัน (หมายถึง สระมังกร)มานาน แต่เมื่อมาพบจริง ๆ กลับไม่เห็นมีทั้งมังกรหรือน้ำ”

ท่านชุง-สินก็ตอบกลับอย่างทันทีทันใดว่า “เจ้าก็ยืนอยู่ท่ามกลางหลุง-ตันแล้วยังไงเล่า”

สุดท้ายท่านเต้-ชานจึงตัดสินใจศึกษาอยู่ที่นี้ และในเย็นวันหนึ่งระหว่างที่ท่านเต้-ชานกำลังนั่งค้นหาความจริงอยู่นอกห้องนั้นท่านชุง-สินก็ถามขึ้นว่า

“ทำไมไม่เข้ามาข้างในเล่า ?”

“ข้างในมันมืด”

ท่านชุง-สินได้ยินดังนั้นจึงจุดเทียนส่งให้กับท่านเต้-ชาน แต่เมื่อท่านเต้-ชานเดินมากำลังจะรับเทียน ท่านชุง-สินกลับเป่าเทียนนั้นให้ดับลงเสีย และเมื่อนั้นดวงตาแห่งการรู้แจ้งของท่านเต้-ชานก็เปิดออกอย่างฉับพลันทันใด จากนั้นท่านชุง-สินจึงได้ถามว่า

“เป็นอย่างไรบ้างเล่า ?”

“สิ่งทั้งปวงที่อาจารย์เซนทั้งหลายได้แสดงไว้ นั้น จะไม่เป็นที่สงสัยแก่ข้าพเจ้าอีกต่อไป”

และในเช้าวันรุ่งขึ้น ท่านเต้-ชานก็ได้นำตำราทั้งหลายที่ได้แบกมา ออกมาเผาทิ้ง⁴⁰

จากประสบการณ์ของท่านเต้-ชานจะเห็นได้ว่า ผู้ที่จะกระตุ้นให้เกิดการชุกคิดต่อความจริง แท้จริง ไม่จำเป็นต้องเป็นอาจารย์แต่เพียงอย่างเดียว ดังเช่นในเรื่องนั้น ท่านเต้-ชานได้ผ่านการใช้ วิทยุญาณแห่งการสืบค้นมาอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้งจากการศึกษาพระสูตรต่าง ๆ และเมื่อมาพบกับหญิงเจ้าของร้าน การถามของหญิงผู้นั้นได้ทำให้ท่านเกิดความชุกคิดขึ้น อันเป็นผลทำให้ความรู้ต่าง ๆ ที่ได้สะสมไว้อย่างมากมายนั้นเริ่มแปรสภาพเข้าสู่การปิดกั้นบีบคั้นทำลายตนเอง ส่งผลให้เกิดเป็นสภาวะการสะสมตัวอย่างแท้จริงขึ้น และเมื่อได้มาพบท่านซุง-สิน การแสดงปรีศนาธรรม เรื่องสระมังกระนั้นยิ่งทำให้เกิดการบีบคั้นทางความคิดอย่างยิ่งยวดยิ่งขึ้น และเมื่อท่านเต้-ชานยังคงใช้วิทยุญาณแห่งการสืบค้นต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง จนถึงสภาวะอิมัตถ์ ท่านซุง-สินยอมสังเกตเห็น และได้จุดประกายสู่ความรู้แจ้งให้เกิดขึ้นโดยฉับพลัน ด้วยการดับไฟที่จะมอบให้ท่านเต้-ชานอย่าง กระทั่งหันและไม่คาดฝันมาก่อน ทำให้เกิดความประหลาดใจและสับสนอย่างรุนแรงเฉียบพลัน ซึ่งเท่ากับเป็นการช่วยทำให้สภาวะอิมัตถ์ที่มีอยู่ให้เกิดการแตกออกอย่างทันทีทันใด

3. ท่านเสียง-เหยน ท่านเสียง-เหยนเป็นชนพื้นเมืองชิง-โจว เมื่อเกิดความเบื่อหน่ายในชีวิต ครอบครัวยุติกันมา ท่านจึงได้ลาพ่อแม่เพื่อเดินทางไปศึกษาเซนตามสำนักต่าง ๆ ท่านได้ไปอยู่ที่ภูเขา เว่ย อาจารย์เว่ย-ชานเล็งเห็นถึงความสามารถทางธรรมของท่าน จึงรับช่วยสอนให้

วันหนึ่งท่านเว่ย-ชานกล่าวกับท่านเสียง-เหยนว่า “ฉันไม่ต้องการถามถึงความเข้าใจของเธอจากการศึกษา และความจำของเธอจากพระสูตรและศาสตร์ต่าง ๆ แต่ขอให้ออกฉันเพียงคำเดียวว่า หน้าตาดังเดิมของเธอตอนที่พ่อแม่จะให้กำเนิดเธอมาและก่อนที่เธอจะรู้จักแบ่งแยกสิ่งต่าง ๆ นั้นเป็นอย่างไร ฉันต้องการรับเธอไว้เป็นลูกศิษย์ของฉัน” ท่านเสียง-เหยนไม่ทราบว่าจะตอบอย่างไร หลังจากตรึกตรองอยู่ครู่หนึ่ง ท่านได้พยายามกล่าวบางสิ่งบางอย่างเป็นคำตอบ แต่ไม่ว่าท่านจะตอบอย่างไร อาจารย์เว่ย-ชานก็บอกว่าไม่ใช่ ท่านเสียง-เหยนจึงได้อ้อนวอนอาจารย์ให้ช่วยบอกคำตอบที่ถูกต้องให้ อาจารย์เว่ย-ชานตอบว่า “สิ่งที่ฉันพูดเกิดจากสิ่งที่ฉันเห็น มันไม่มีประโยชน์อะไรต่อปัญญาความรู้แจ้งของเธอเลย”

ท่านเสียง-เหยน รู้สึกผิดหวังและกลับมาอยู่ที่อยู่ของตน ท่านพยายามค้นหาคำตอบจากตำราต่าง ๆ ที่มีอยู่ แต่ก็ไม่พบคำตอบอะไร ในที่สุดท่านก็ปรารภขึ้นว่า “ผู้ที่นิวกะหนายนั้นไม่สามารถจะอิมได้โดยเพียงแต่ดูรูปภาพของอาหารบนแผ่นกระดาษ” จากนั้นท่านก็ได้เผาตำราทั้งตำราทั้งหมดรวมทั้งบันทึกต่าง ๆ ทิ้ง และกล่าวกับตัวเองว่า “ในชีวิตนี้ ฉันจะไม่ศึกษาพุทธศาสนาอีก ฉันจะขอเป็นเพียงภิกษุเรื่อย ๆ องค์หนึ่งที่ปราศจากบ้านเรือนและเร่ร่อนไปเรื่อย ๆ ฉันจะไม่ทรมานจิตใจของตนเองด้วยการศึกษาเช่นนั้น” แล้วท่านก็ร้องไห้ และกล่าวคำอำลาท่านเว่ย-ชาน

⁴⁰ Ibid, pp. 39-42.

เมื่อท่านเดินทางมาถึงหลุมศพของ “ครูแห่งชาตินาน-ยาง ฮุย-จง” ท่านได้สร้างกระท่อมเล็ก ๆ และอาศัยอยู่ที่นั่น วันหนึ่งขณะที่ท่านกำลังกวาดพื้นอยู่นั้น ก้อนกรวดก้อนหนึ่งที่ท่านกวาดกระเด็นไปถูกลำไม้เสียดังแกริก เสียงนั้นทำให้ท่านหัวเราะขึ้นในบัดดล และโดยไม่คาดหมาย จิตใจท่านก็เปิดออกสู่การตรัสรู้อย่างฉับพลัน ท่านรีบกลับมายังกระท่อม อาบน้ำชำระร่างกาย จัดข้าวของให้เป็นระเบียบ และจุดธูปพร้อมทั้งก้มลงกราบไปทางทิศที่อาจารย์เว่ย-ชานอยู่ ท่านออกอุทานว่า “ท่านอาจารย์ ความเมตตากรุณาของท่านนั้นอยู่เหนือบิดามารดาที่มีต่อกระผมเสียอีก ถ้าวันนั้นท่านได้บอกคำตอบให้แก่กระผม เหตุการณ์ในวันนี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร”⁴¹

จากประสบการณ์ของท่านเสียง-เหยน จะเห็นได้ว่า สิ่งที่จะปลุกจิตให้ตื่นสู่ความรู้แจ้งนั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นหน้าที่ของอาจารย์หรือบุคคลต่าง ๆ เท่านั้น แม้แต่เหตุการณ์ธรรมชาติทั่ว ๆ ไป เช่นเสียงนินกระทบกัน ก็ยังสามารถจะจุดประกายสู่ความรู้แจ้งให้กับจิตได้เช่นกัน ดังในเรื่องนั้น ท่านเสียง-เหยน ก็ได้มุ่งมั่นในการใช้วิญญานแห่งการสืบค้นอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้งมาตลอด ต่อมาท่านเว่ย-ชานจึงได้ให้ปริศนาธรรมที่ยากจะตอบได้ อันเป็นการสร้างประกายแห่งความชุกคิดให้เกิดขึ้น หรือก็คือการเริ่มต้นแห่งสภาวะการสะสมตัวนั่นเอง และเมื่อการสะสมตัวเป็นไปอย่างไม่หยุดยั้ง ปริศนาธรรมที่มุ่งสืบค้นอยู่นั้น ก็จะดำเนินกระบวนการในการบีบคั้นกดดันความคิดให้เกิดความหนาแน่นมากขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงสภาวะอิมตัวในที่สุด และแม้ท่านเสียง-เหยนจะออกมาอยู่เพียงลำพัง แต่ด้วยธรรมชาติของกระบวนการที่เมื่อสะสมตัวจนเต็มที การอิมตัวย่อมเกิดขึ้น เมื่อการอิมตัวเกิดขึ้นอย่างเต็มที่ การแตกออกย่อมเกิดขึ้นอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นด้วยเพียงเสียงของนินที่กระทบกัน ก็เพียงพอที่จะเข้าไปสะกิดจิตอันอิมตัวเต็มที่ของท่านเสียง-เหยน ให้แตกออกสู่การรู้แจ้งความจริงแท้ได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นที่กระบวนการเหล่านี้เกิดขึ้นได้นั้น ก็ต้องยกความสำคัญให้แก่อาจารย์เป็นอย่างมาก ดังที่ท่านเสียง-เหยน กล่าวขอบคุณอาจารย์ในตอนท้าย นั่นคือเหตุที่ทำให้กระบวนการเหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้องนั้น ก็เกิดจากการเฝ้าดูแลเอาใจใส่ตรวจสอบของอาจารย์ที่เป็นไปอย่างรอบคอบละเอียดละออ ทำให้ท่านสามารถล่วงรู้ถึงสภาวะจิตของศิษย์ และเลือกที่จะให้การชี้แนะด้วยปริศนาธรรมต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม อันเป็นกุญแจสำคัญสู่ความรู้แจ้งในท้ายที่สุด

ดังนั้นจากการศึกษานานหนทางในการทำความเข้าใจปริศนาธรรมในพุทธปรัชญานิกายเซน โดยพิจารณาจากความคิดเหตุผลของนักวิชาการและอาจารย์เซนท่านต่าง ๆ รวมทั้งการศึกษาตัวอย่างของประสบการณ์จริงของอาจารย์เซนมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่า มีสิ่งที่สำคัญที่สุดสองสิ่งที่จะขาดไม่ได้ในการนำผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงความจริงแท้ของปริศนาธรรมอย่างสมบูรณ์ที่สุด ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์ และการมีวิญญานแห่งการสืบค้นอย่างยิ่งยวดของศิษย์

⁴¹ ทวีวัฒน์ ปุณฺณชริกวีวัฒน์, ประทีปแห่งเซน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2530), หน้า 80-82.

หรือผู้ปฏิบัติ นั่นคือการที่จะเข้าถึงความจริงแท้แห่งปรีศนาธรรมให้ได้อย่างสมบูรณ์นั้น จะต้องอาศัยอาจารย์ที่จะคอยเฝ้าตรวจสอบชี้แนะศิษย์อยู่เสมอ เป็นผู้นำทางให้เกิดความถูกต้อง รวมทั้งคอยกดดันบีบบังคับความคิดเหตุผลต่าง ๆ ของเรา และเป็นผู้จุดประกายสู่ความรู้แจ้งให้เกิดขึ้นในท้ายที่สุด ร่วมกับการมีความมุ่งมั่นในการใช้วิญญานแห่งการสืบค้นอย่างแน่วแน่ต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง อันเป็นดังพลังที่สำคัญที่จะทำให้กระบวนการแห่งการระดมตัว อิมตัว และแตกออกสู่ความรู้แจ้ง สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ในที่สุด